

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Факультет педагогіки і психології
Кафедра психології розвитку та консультування

Кваліфікаційна робота
ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ, ЯКІ СТАЛИ ПОТЕРПІЛИМИ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Спеціальність 053 Психологія
ОПШ «Психологія конфлікту та практична медіація»

Здобувачки другого (магістерського) рівня
вищої освіти, групи змПКМ-29
Казаченко Катерини Вікторівни

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
кандидат психологічних наук, доцент
Адамська Зоряна Михайлівна

РЕЦЕНЗЕНТ:
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнського національного
університету
Марія БРИГАДИР

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ, ЯКІ Є ПОТЕРПІЛИМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	6
1.1. Теоретичні засади дослідження особливостей роботи з дітьми-потерпілими у вітчизняній і зарубіжній психології.....	6
1.2. Правові та етичні аспекти роботи з дітьми-потерпілими.....	9
1.3. Психологічні особливості проведення допиту малолітньої особи, яка має процесуальний статус потерпілої.....	12
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ, ЯКІ Є ПОТЕРПІЛИМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	20
2.1. Психологічні особливості дитини, яка є потерпілою у кримінальному провадженні.....	20
2.2. Обґрунтування комплексної процедури емпіричного дослідження психологічних особливостей дітей, які є потерпілими у кримінальному провадженні	32
2.3. Результати емпіричного дослідження.....	44
РОЗДІЛ 3 ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	59
3.1. Сутність поняття психологічного супроводу у контексті кримінального провадження: основні методи і технології.....	59
3.2. Інноваційні підходи до психологічної підтримки дітей у кримінальному провадженні.....	76
3.3. Психологічні рекомендації для вдосконалення роботи з дітьми-потерпілими.....	79
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
ДОДАТКИ	96

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням кількості випадків, коли діти стають жертвами кримінальних злочинів. Це питання набуває особливої гостроти у сучасному суспільстві, де діти опиняються у вразливому становищі через соціальні, економічні та психологічні чинники. Незважаючи на значну увагу до проблеми дитячої безпеки, питання психологічної допомоги потерпілим дітям залишається недостатньо вивченим, що створює ризики для їхнього подальшого розвитку.

Діти, які стали потерпілими у кримінальному провадженні, стикаються з низкою викликів, що поглиблюють їхню травматизацію. Процедури розслідування злочинів та судового розгляду часто не враховують специфічних потреб дитини, що може призводити до ретравматизації. Зокрема, багатократні допити, спілкування з незнайомими особами, участь у судових засіданнях можуть викликати додатковий стрес та погіршувати психологічний стан дитини.

Існує також проблема недостатньої підготовки фахівців, які працюють із потерпілими дітьми. Нерідко психологи, соціальні працівники та представники правоохоронних органів не володіють методиками роботи з дітьми, які зазнали травматичних подій. Це значно ускладнює надання адекватної психологічної допомоги і створення безпечного середовища для дитини у межах кримінального провадження.

З огляду на зазначене, актуальність теми «Психологічний супровід дітей, які стали потерпілими у кримінальному провадженні» обумовлена потребою у розробці спеціалізованих підходів до психологічного супроводу дітей, які стали потерпілими у кримінальному провадженні. Такий супровід є необхідним як для захисту їхніх прав, так і для сприяння їхній реабілітації та інтеграції у суспільство. Особливу увагу слід приділити розробці рекомендацій для фахівців, які взаємодіють із дітьми, а також впровадженню

міждисциплінарних підходів для забезпечення цілісної підтримки потерпілих.

Об'єктом дослідження є психологічні особливості дітей, які стали потерпілими у кримінальному провадженні.

Предметом дослідження виступає процес психологічного супроводу дітей, які стали потерпілими у кримінальних провадженнях.

Метою роботи є теоретичне та емпіричне обґрунтування психологічного супроводу дітей, які стали потерпілими у кримінальному провадженні.

На основі поставленої мети формуємо **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичний аналіз сутності поняття психологічного супроводу у контексті кримінального провадження.
2. Визначити психологічні особливості дітей, які постраждали у кримінальних ситуаціях.
3. Проаналізувати психологічні особливості проведення допиту малолітньої особи, яка має процесуальний статус потерпілої.
4. Розробити комплексну процедуру та здійснити емпіричне дослідження психологічних особливостей дітей, які є потерпілими у кримінальному провадженні.
5. Обґрунтувати програму психологічного супроводу дітей у кримінальному провадженні.

Методи дослідження включають теоретичний аналіз наукових джерел для вивчення існуючих підходів до психологічної підтримки дітей, емпіричні методи, такі як спостереження та опитування, для збору даних про психологічний стан потерпілих дітей; методика «Неіснуюча тварина», методика самооцінки особистості Дембо-Рубінштейн, методика «Інтерв'ю за методом наративної терапії», шкала SCARED-C. Також було використано кількісний і якісний аналіз, який дозволив визначити тенденції та особливості психологічного супроводу в сучасних умовах.

Використання кількісного і якісного аналізу дозволяє визначити тенденції та особливості психологічного супроводу в сучасних умовах.

Наукова новизна роботи полягає у розробці системного підходу до організації психологічного супроводу дітей у кримінальному провадженні, що враховує їхній віковий, емоційний та соціальний контекст. Визначено специфіку застосування окремих методик, які є найбільш ефективними в умовах кримінального провадження, та запропоновано рекомендації для правоохоронних органів і психологів щодо їх практичного впровадження.

Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування його результатів у практиці роботи психологів, які здійснюють підтримку дітей у кримінальних провадженнях. Отримані рекомендації можуть бути використані для створення навчальних програм, підвищення кваліфікації працівників системи правосуддя, а також для розробки програм реабілітації дітей, які зазнали травмуючого досвіду внаслідок злочинів.

Апробація матеріалів дослідження. Часткові результати дослідження знайшли відображення в публікації:

1) Казаченко К. Психологічний супровід дітей, потерпілих у кримінальному провадженні. *Результативність в умовах війни: теорія, практика та ресурси*: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів освіти і молодих учених, м. Тернопіль, 23 квітня 2025 р. / за ред. Г.К.Радчук. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 384 – 389

Структура та обсяг дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи складає 105 сторінок, основний обсяг магістерської роботи містить 89 сторінок. Кількість використаних джерел складає 60 позицій. Кількість додатків – 5.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ, ЯКІ Є ПОТЕРПІЛИМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1 Теоретичні засади дослідження особливостей роботи з дітьми-потерпілими у вітчизняній і зарубіжній психології

Проблематика роботи з дітьми, які стали потерпілими від злочину чи травмувальної події, посідає важливе місце у сучасній психологічній науці. Вітчизняні та зарубіжні дослідники підкреслюють, що дитина-потерпіла потребує особливої моделі взаємодії, що ґрунтується на принципах недопущення повторної травматизації, емпатійного ставлення, врахування вікових та індивідуальних особливостей психіки [20].

У сучасній українській психології питання психологічного супроводу дітей-потерпілих розглядається у контексті ювенальної юстиції, кризової психології та психології травми. Значний внесок у теоретичне обґрунтування зробили такі науковці, як С. Максименко, Н. Чепелева, Л. Орбан-Лембрик, О. Кочергіна, І. Мушкевич. Зокрема, С. Максименко розглядає розвиток особистості дитини через призму впливу соціальних і травматичних подій, підкреслюючи необхідність психокорекційної підтримки після травмуючого досвіду [20].

Н. Чепелева зазначає, що при роботі з дитиною-потерпілою слід дотримуватись принципів довіри, безпечного середовища та відновлення контролю над ситуацією [44]. Українські дослідники Л. Орбан-Лембрик, І. Мушкевич, також звертають увагу на роль сімейного контексту, який може або посилювати наслідки травми, або сприяти її подоланню [27, 29].

У зарубіжній психології теоретичні підходи до роботи з дітьми-потерпілими розвивалися у межах концепцій психологічної травми, як зазначає С. Figley, посттравматичного стресового розладу, як вважає J. Herman. [49, 51].

J. Herman наголошує на трьох етапах допомоги: відновлення безпеки, реконструкції історії травми та відновлення зв'язків з іншими. У сучасних дослідженнях визнано, що психотерапевтична робота має спиратися на мультидисциплінарний підхід – залучення психологів, соціальних працівників, педагогів і правоохоронців [9, 51].

Важливою складовою зарубіжного досвіду є впровадження орієнтованих протоколів інтерв'ювання, серед яких найбільш визнаним є NICHD Protocol [59]. Цей підхід акцентує на недирективному спілкуванні, підтримці емоційного стану дитини та забезпеченні достовірності отриманих свідчень без повторної травматизації.

Отже, можна зазначити, що вітчизняна та зарубіжна психологія сходяться у розумінні необхідності комплексного, гуманістичного та науково обґрунтованого підходу до роботи з дітьми-потерпілими. Різниця полягає у ступені інституційного впровадження таких практик: у зарубіжних країнах (США, Канада, Ізраїль, Швеція) діють чіткі стандарти та протоколи, що регламентують порядок опитування дітей-потерпілих і надання їм психологічної допомоги, тоді як в Україні система перебуває на етапі формування, інтегруючи найкращі світові практики у власний контекст.

Зокрема, у США та Ізраїлі активно застосовується NICHD Protocol (National Institute of Child Health and Human Development Protocol), розроблений М. Лембом, І. Гершковіц та ін. [59]. Цей протокол базується на принципах когнітивного інтерв'ювання, нейтральності, недирективності та мінімізації ризику вторинної травматизації. Його ефективність підтверджено численними емпіричними дослідженнями, і він вважається «золотим стандартом» у сфері судово- психологічного інтерв'ювання дітей. У Великій Британії, Канаді та Австралії використовується Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings (ABE Protocol), який визначає етичні, комунікативні та процесуальні принципи проведення допиту неповнолітніх свідків і потерпілих (Home Office) [60]. Документ регламентує послідовність етапів інтерв'ю (планування, встановлення контакту, основна частина, завершення),

наголошуючи на створенні безпечної атмосфери для дитини. У Швеції, Норвегії та Ісландії ефективно функціонує Barnahus Model (Child's House) – міжвідомчий підхід, у межах якого дитина отримує правову, психологічну та медичну допомогу в одному захищеному просторі. Концепція Barnahus офіційно підтримана Council of the Baltic Sea States і UNICEF як найкраща європейська практика інтеграції систем допомоги дітям, які зазнали насильства [61, 62].

В Україні подібні підходи лише набувають поширення. Зокрема, у 2020-х роках розпочато впровадження «Дружніх до дитини кімнат» (Child-Friendly Interview Rooms), створених на основі принципів NICHD Protocol за підтримки ЮНІСЕФ та Міністерства внутрішніх справ України. Ці ініціативи спрямовані на адаптацію міжнародних стандартів до українського контексту та формування власної системи професійної роботи з дітьми-потерпілими (UNICEF Ukraine, 2021) [63].

1.2 Правові та етичні аспекти роботи з дітьми-потерпілими

Правові та етичні аспекти роботи з дітьми-потерпілими займають важливе місце у сучасному правозастосуванні. Особливістю такої роботи є необхідність дотримання як міжнародних стандартів, так і національних правових норм, які спрямовані на захист прав дитини. Згідно з Конвенцією ООН про права дитини, кожна дитина має право на особливий захист у разі, якщо вона стала жертвою злочину. У цьому контексті важливим є забезпечення інтересів дитини як головного пріоритету під час проведення слідчих і судових дій. Дотримання прав дитини включає захист від ретравматизації, забезпечення конфіденційності та гуманного поводження. Правовий захист має базуватися на чітких процедурах, які виключають порушення моральних і етичних норм.

Етичні аспекти роботи з дітьми-потерпілими ґрунтуються на принципах поваги до особистості дитини, її гідності та емоційного стану. Під час взаємодії з дитиною важливо забезпечити емоційну підтримку та створити атмосферу довіри. Залучення кваліфікованих психологів до процесу допиту чи інших слідчих дій є однією з умов етичного підходу. Як зазначається у методичних рекомендаціях, використання дружніх до дитини практик, таких як "Зелена кімната", сприяє зниженню рівня стресу [30, с. 22]. Важливо також враховувати культурні та соціальні особливості кожної дитини, забезпечуючи індивідуалізований підхід. Ці заходи дозволяють не лише захистити дитину, але й отримати достовірну інформацію без порушення її прав.

Важливим правовим аспектом є регламентація процедур, які стосуються допиту дітей. У багатьох країнах, зокрема і в Україні, законодавство передбачає особливі умови для допиту дітей, які стали жертвами злочинів. Як зазначає М. Парасюк, обов'язковим є залучення спеціалістів, які мають досвід роботи з дітьми [41, с. 603]. Крім того, допит має проводитися у спеціально облаштованих приміщеннях, які виключають

психологічний тиск на дитину. Використання аудіо- та відеофіксації є додатковим інструментом для забезпечення справедливості та уникнення повторних допитів. Усі ці заходи спрямовані на мінімізацію негативного впливу на дитину під час слідчих дій.

Етичні аспекти вимагають від фахівців глибокого розуміння емоційного стану дитини та уважного ставлення до її потреб. Робота з дітьми-потерпілими часто супроводжується необхідністю враховувати травматичний досвід дитини та її сприйняття ситуації. Як зазначає Л. Прудка, використання інтерактивних методик, таких як арт-терапія, дозволяє знизити рівень тривожності у дітей [39, с. 220]. Важливим етичним принципом є уникнення будь-якого тиску на дитину та забезпечення її права на відпочинок під час тривалих слідчих дій. Дотримання цих норм дозволяє зберегти емоційну стабільність дитини та сприяє її відновленню.

Значну увагу слід приділяти захисту конфіденційності інформації, отриманої під час роботи з дітьми-потерпілими. Згідно з міжнародними стандартами, будь-яка інформація, яка стосується дитини, має використовуватися лише в межах кримінального провадження і не може розголошуватися без згоди уповноважених осіб. Як зазначає Я. Юрків, захист персональних даних дітей є важливим компонентом етичної відповідальності фахівців [47, с. 220]. Порушення цього принципу може призвести до додаткових травм для дитини та створення перешкод для її реабілітації. Дотримання конфіденційності також сприяє формуванню довіри дитини до фахівців, що є важливим для ефективної взаємодії.

Правові аспекти передбачають також залучення родини дитини до процесу реабілітації. Як свідчать дослідження, участь батьків або опікунів у підтримці дитини є ключовим фактором її успішного відновлення. Законодавство України, зокрема, зобов'язує правоохоронні органи забезпечувати інформування родини про всі етапи процесуальних дій. Як зазначає О. Кубарева, навчання батьків ефективним методикам підтримки дитини є невід'ємною частиною етичного підходу [19, с. 134]. Родина може

стати джерелом емоційної підтримки, яка необхідна для подолання наслідків травми. Важливо також забезпечити доступ родини до психологічних і соціальних ресурсів, які сприяють її стабільності.

Етичні аспекти роботи з дітьми-потерпілими включають також питання взаємодії з іншими фахівцями, які залучені до процесу. Злагоджена робота мультидисциплінарних команд дозволяє забезпечити всебічний підхід до підтримки дитини. Як зазначає Н. Мілорадова, координація між психологами, соціальними працівниками та юристами сприяє підвищенню ефективності реабілітаційних заходів [22, с. 20]. Етичний підхід вимагає поваги до думки кожного фахівця та врахування інтересів дитини на кожному етапі роботи. Такий підхід дозволяє не лише зберегти права дитини, але й створити умови для її швидкого відновлення.

Таким чином, правові та етичні аспекти роботи з дітьми-потерпілими є невід'ємною складовою їхнього захисту та підтримки. Дотримання міжнародних стандартів, забезпечення конфіденційності, залучення родини та використання етичних принципів у взаємодії з дитиною сприяють її реабілітації. Комплексний підхід, який враховує як правові, так і етичні аспекти, є запорукою ефективної роботи з дітьми, які стали жертвами злочинів. Впровадження цих принципів у практику дозволяє створити безпечне середовище для дитини та забезпечити її інтереси на всіх етапах правозастосування.

1.3. Психологічні особливості проведення допиту малолітньої особи, яка має процесуальний статус потерпілої

Допит малолітньої особи слід проводити після збору свідчень від дорослих і аналізу інших матеріалів справи, з метою формування ймовірних версій подій та визначення належної тактики. Водночас важливо дослідити особу підозрюваного, зокрема встановити його вік, що має значення не лише з кримінально-правового та процесуального аспекту, а й з погляду криміналістичної тактики та психології. На етапі підготовки слідчий може виявити індивідуально-психологічні характеристики дитини, її сильні й слабкі сторони, схильність до фантазування, а також сімейні стосунки. Практика розслідувань знає чимало випадків, коли діти віком 3-5 років під час допиту надавали важливу інформацію, що допомагала встановити істину у справі [5, с. 22].

Здатність жертви усвідомлювати характер подій, що відбуваються з нею, свідчить про її психічний розвиток, що дозволяє їй зрозуміти сексуальні аспекти взаємин між чоловіком і жінкою, оцінити поведінку особи протилежної статі й розібратися в ситуації. Здатність усвідомлювати події включає розвиток вищих психічних функцій, зокрема самосвідомості, критичного мислення, емпатії та комунікативних навичок. Ступінь розвитку цих функцій визначається інтелектуальними можливостями потерпілого, його темпераментом і рисами характеру.

Діти одного віку можуть мати значні відмінності в рівні психічного розвитку. Однак, зважаючи на загальні закономірності, можна виділити типові риси психіки для дітей певної вікової категорії.

Як показує практика, в кримінальних справах, пов'язаних із насильством щодо дітей, важко однозначно оцінити рівень психічного розвитку дитини. Тому важливу роль відіграє судово-психологічна експертиза, яка в більшості випадків дає змогу більш детально з'ясувати

обставини справи й визначити правдивість чи помилковість інтерпретації подій, з якими мала справу малолітня особа.

Спираючись на практичний досвід фахівців-психологів, які працюють у науково-дослідних установах судових експертиз, О. Герасименко та Т. Савкіна виокремлюють кілька видів судово-психологічної експертизи, які найчастіше призначаються слідчими чи судом під час досудового розслідування та судового розгляду справ за участю неповнолітніх (у тому числі малолітніх) осіб:

- експертиза індивідуально-психологічних особливостей неповнолітніх, що проводиться з метою визначення конкретних психологічних особливостей, які впливають на поведінку дитини в певних ситуаціях;
- експертиза здатності неповнолітньої особи, яка є обвинуваченою або підсудною та має психічні відхилення, не пов'язані з психічними захворюваннями, усвідомлювати власні дії та керувати ними, що дозволяє оцінити її здатність повністю розуміти та контролювати свої вчинки;
- експертиза спроможності неповнолітніх свідків або потерпілих адекватно сприймати обставини, які мають значення для кримінального провадження, та надавати достовірні свідчення на їх основі;
- експертиза здатності неповнолітньої жертви сексуального насильства розуміти зміст і значення таких дій, а також чинити їм опір [8, с. 78].

Дані для проведення такої експертизи збирає слідчий, який у ході допитів батьків, друзів, учителів та інших осіб з'ясовує життєві умови малолітнього, його взаємини з батьками, шкільну атмосферу, а також вплив оточення на потерпілого. Особливо важливим є з'ясування поведінки дитини до, під час і після вчинення злочину, а також її ставлення до події та її сприйняття.

При визначенні осіб, яких необхідно залучити до допиту, слідчий керується кримінально-процесуальними нормами, що встановлюють

обов'язкові вимоги для проведення слідчих дій за участю дітей. У деяких випадках може виникнути потреба у залученні спеціалістів, які нададуть технічну допомогу або допомогу в конкретних сферах. Однак велика кількість присутніх осіб може бути подразником для дитини, тому доцільним є використання відеоконференцз'язку, коли основний склад учасників допиту знаходиться в іншій кімнаті.

Згідно зі ст. 227 КПК України, під час слідчих дій за участю малолітнього обов'язково має бути присутнім його законний представник, а також педагог або психолог, і за потреби — лікар [18]. Законодавець запропонував альтернативний підхід до залучення обов'язкових осіб під час допиту. Однак, на нашу думку, під час опитування дитини, яка постраждала від насильства, особливо із застосуванням анатомічних ляльок чи демонстраційних засобів, участь психолога має бути обов'язковою, а не факультативною. Це обумовлено тим, що малолітні діти часто схильні до самонавіювання, фантазування, викривленого сприйняття подій і фактів, мають недостатній словниковий запас, а також можуть плутати форми, кольори чи розміри. Отже, їхні свідчення вимагають обов'язкової психологічної інтерпретації. Враховуючи особливості розвитку дітей, психолог, знаючи ці фактори, допомагає слідчому оцінити свідчення та правильно сформулювати запитання з урахуванням педагогічних і психологічних аспектів.

Діти, які зазнали злочинів сексуального характеру, потребують особливого ставлення, оскільки вони пережили втручання у свій внутрішній світ, і відтворення цих подій є для них складним. Такі переживання можуть негативно вплинути на їх розвиток, викликати психологічні проблеми, що завадять їм створювати гармонійні стосунки в майбутньому. Тому важливо встановити психологічний контакт і забезпечити довіру під час допиту [1, с.281].

Психолог має право вносити заяви до протоколу слідчих або інших процесуальних дій, здійснювати спостереження, надавати консультації з

фахових питань, сприяти складанню протоколів, а також, за дозволом слідчого, ставити запитання іншим учасникам процесу. Проте, як зазначають С. Белан і Т. Луценко, ці повноваження є обмеженими, оскільки психолог не має права оцінювати правильність проведення допиту неповнолітнього або діяти самостійно, без вказівок слідчого [4, с. 32].

Проте не йдеться про пасивну роль психолога. Більшість дослідників вважають, що психолог повинен активно взаємодіяти зі слідчим під час допиту малолітньої особи. «Щоб участь психолога була ефективною, слід заздалегідь обговорити з ним стратегію допиту та визначити, яку інформацію потрібно отримати, що дозволить правильно організувати процес допиту і підготувати перелік запитань з урахуванням індивідуальних особливостей дитини», – зазначає В. Мозгова [23, с. 95].

Крім того, навіть якщо дитина здається фізично і психологічно стійкою після пережитого, тільки психолог може оцінити її самопочуття та за потреби надати кваліфіковану допомогу, а також допомогти дитині знизити рівень страху, сорому, провини чи гніву, застосовуючи різні методики [6, с. 75].

Під час допитів малолітніх необхідно враховувати їхню швидку втому та складність тривалого зосередження на одній темі. Тривалість бесіди слід максимально скоротити. Залежно від психологічних особливостей дитини, слідчий має передбачити перерви, під час яких психолог допоможе дитині відновити сили та відволіктися від основної теми розмови.

Запрошуючи психолога, враховують стать дитини. Практика свідчить, що дівчатка легше контактують із жінками, а хлопчики частіше надають перевагу чоловікам, хоча іноді й вони обирають жіночий супровід. Ці аспекти обов'язково уточнюють до початку допиту.

Щоб зібрати свідчення без стресу та уникнути психологічної травми, варто використовувати демонстраційні матеріали, такі як анатомічні ляльки. Вони допомагають дитині асоціювати себе з іграшкою та наочно показати, що саме сталося. Спілкування через запитання від третьої особи сприяє встановленню контакту між дитиною, психологом і слідчим [31, с. 216].

Водночас такі засоби можуть використовувати лише фахівці з відповідною підготовкою, у присутності досвідченого психолога, щоб уникнути вторинної травми. Для проведення допиту важливо створити атмосферу довіри. Дітям комфортніше у знайомій та дружній обстановці (будинок, дитячий садок). Оптимальним варіантом є спеціалізовані приміщення, облаштовані дитячими меблями, іграшками, анатомічними ляльками тощо – так звані "Кризові кімнати, дружні до дитини". Це сприяє встановленню глибшого психологічного контакту [3, с. 64].

Приміщення має бути оснащено камерами для запису, аудіо- та відеотехнікою, мікрофонами, навушниками тощо [41, с. 32]. Використання записувальної апаратури забезпечує точність свідчень і їх подальше використання.

Кількість присутніх під час допиту слід обмежити, щоб мінімізувати вплив сторонніх факторів. При відеозв'язку основні учасники залишаються в іншій кімнаті, спостерігаючи за процесом. Перед початком перевіряють справність обладнання, якість звуку та відео. Також слідчий заздалегідь готує всі необхідні матеріали, такі як протоколи, папір, олівці, малюнки чи фотографії.

Сучасні технічні засоби, такі як фото- та відеофіксація, можуть значно спростити роботу слідчого, дозволяючи йому зосередитися на тактичних аспектах. Після допиту матеріали можна переглянути в уповільненому режимі, акцентуючи увагу на ключових деталях.

Згідно з ч. 2 ст. 104 КПК України, якщо під час допиту використовується технічна фіксація, текст свідчень може не включатися до протоколу за умови, що жоден із учасників не наполягає на цьому. У такому випадку в протоколі вказується, що свідчення зафіксовані на інформаційному носії, який додається до документу. Для якісного застосування технічних засобів, таких як звукозапис і відеозапис, доцільно залучати спеціаліста, оскільки слідчий має зосередитися на встановленні психологічного контакту з дитиною, а фіксацію забезпечуватиме технічний фахівець.

Хоча КПК України не передбачає обов'язкової участі спеціаліста під час допиту в режимі відеоконференції, деякі науковці вважають це недоліком, який слід усунути на законодавчому рівні. Вони аргументують це потребою забезпечення якісного зображення та звуку, а також інформаційної безпеки. Про використання відеоконференції малолітню особу повідомляють заздалегідь, максимально делікатно.

Перед початком допиту слідчий має переконатися у сприятливості умов, а технічний спеціаліст – у належній якості зв'язку. Дитину запрошують до кімнати, де вона може обрати комфортне для неї місце. Камери заздалегідь налаштовуються для забезпечення оптимального огляду.

Слідчий разом із психологом працюють над встановленням психологічного контакту з дитиною. Для цього проводиться бесіда на нейтральні теми, наприклад, про захоплення, домашніх улюбленців або мрії. З урахуванням вікових особливостей дитини визначається рівень володіння мовою, розуміння запитань і термінів, що використовуються. У випадку з молодшими дітьми перевіряється сприйняття часу, орієнтація у просторі, знання днів тижня, сезонів, а також кольорів, форм і розмірів. Практика показує, що робота з дітьми, які постраждали від насильства, є надзвичайно складною. У такій ситуації психолог, який виступає спеціалістом, має працювати у тандемі зі слідчим, допомагаючи в комунікації з дитиною.

Науковці слушно зазначають, що спеціаліст є помічником для суб'єктів, які проводять розслідування. І. Пиріг акцентує, що визначення поняття «спеціаліст» зазвичай зосереджується на характеристиці спеціальних знань, однак їхній перелік часто є неповним. Вирізняють наукові й технічні знання, однак ігнорують інші аспекти, звужуючи або, навпаки, надмірно розширюючи роль спеціаліста [35, с. 269].

Під час розслідування злочинів проти життя, здоров'я, статевої свободи та недоторканості особи важливо залучати фахівців з медицини, що значно підвищує ефективність слідчих дій.

Отже, у результаті проведеного теоретичного дослідження було досягнуто поставлених завдань та сформульовано ключові висновки.

Перш за все, було досліджено сутність поняття психологічного супроводу у контексті кримінального провадження. Психологічний супровід визначено як багатокomпонентну систему заходів, спрямованих на забезпечення емоційного, психологічного та соціального благополуччя дитини, яка є учасником кримінального провадження. Основними завданнями психологічного супроводу є мінімізація стресу, пов'язаного з участю дитини у слідчих та судових діях, запобігання ретравматизації та створення умов для її реабілітації. Психологічний супровід включає емоційну підтримку, діагностику психоемоційного стану та реабілітаційні заходи, які спрямовані на інтеграцію дитини у соціальне середовище.

По-друге, було виокремлено психологічні особливості дітей, які постраждали у кримінальних ситуаціях. Такі діти часто демонструють ознаки посттравматичного стресового розладу, що супроводжується тривожністю, депресивними станами, розладами сну та порушеннями поведінки. У віковому аспекті молодші діти схильні до регресивної поведінки, тоді як підлітки демонструють агресію або ізоляцію. Виявлено також значення рівня довіри дитини до дорослих і її здатності до соціальної адаптації. Важливо враховувати когнітивні порушення, які можуть виникати внаслідок травматичних подій, та застосовувати інтерактивні методики для відновлення психоемоційного стану дитини.

По-третє, було проаналізовано правові та етичні аспекти роботи з дітьми-потерпілими. Правові аспекти включають міжнародні стандарти, такі як Конвенція ООН про права дитини, та національні нормативно-правові акти, які регулюють особливі умови для роботи з дітьми у кримінальному провадженні. Особливу увагу приділено регламентації процедур допиту дітей, які мають проводитися у спеціально облаштованих приміщеннях за участю кваліфікованих спеціалістів. Етичні аспекти акцентують на повазі до особистості дитини, її гідності та права на конфіденційність. Залучення

родини до реабілітаційних заходів, а також координація роботи мультидисциплінарних команд є ключовими факторами успішної реабілітації дітей.

Отже, проведені теоретичні дослідження дозволили систематизувати знання щодо психологічного супроводу дітей, які постраждали у кримінальних ситуаціях. Виокремлені особливості дозволяють краще зрозуміти потреби постраждалих дітей та сприяти їхній реабілітації на основі комплексного правового, етичного та психологічного підходу. Ці висновки є основою для подальшого вдосконалення практичної роботи з дітьми-потерпілими.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ, ЯКІ Є ПОТЕРІЛИМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Психологічні особливості дитини, яка є потерпілою у кримінальному провадженні

Діти, які постраждали у кримінальних ситуаціях, безвідносно того, де і внаслідок чого це відбулось, в родині, в навчальному закладі, під час воєнних дій чи при інших обставинах, потребують психологічного супроводу та соціальної реабілітації.

Соціальна реабілітація – це комплекс заходів, що забезпечує створення умов для повернення людини до активного суспільного життя, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної участі в громадській і побутовій діяльності. Реабілітація включає соціально-середовищну орієнтацію, адаптацію до побутових умов, а також задоволення потреб у забезпеченні технічними й іншими засобами реабілітації [14].

Соціальна реабілітація також є видом соціальної роботи, яка спрямована на відновлення ключових соціальних функцій, психологічного, фізичного, морального стану та соціального статусу сімей, дітей і молоді [34].

Психологічна реабілітація – це комплекс заходів, орієнтованих на відновлення й корекцію психічного й особистісного стану людини, створення умов для її розвитку й самоствердження [17].

Психолого-педагогічна реабілітація являє собою комплекс заходів, що поєднують психологічну та педагогічну роботу, спрямовану на розвиток у дитини навичок, умінь і знань, необхідних для успішної адаптації в суспільстві. Ця система включає формування адекватної самооцінки, розуміння своїх можливостей, засвоєння норм суспільної поведінки та інших

ключових компетенцій, реалізуючи їх через цілісну навчально-виховну діяльність [17].

Соціально-педагогічна реабілітація – це система виховних заходів, орієнтованих на формування особистісних якостей, необхідних для повноцінного життя дитини, розвиток її активної життєвої позиції та сприяння інтеграції в суспільство. Вона передбачає оволодіння дитиною необхідними навичками самообслуговування, засвоєння позитивних соціальних ролей, правил поведінки у суспільстві, а також здобуття відповідної освіти [34].

Сучасна шкільна практика налічує багато соціально-педагогічних завдань, що зазвичай виконуються фахівцями різних напрямків, часто зосереджуються на одному працівникові – соціальному педагогові. Він відповідає за організацію, спрямування та координацію заходів, що надаються дітям, які постраждали від насильства або стали жертвами злочинів. Таким чином, реабілітація таких дітей в освітніх установах здійснюється під керівництвом соціального педагога, за активної участі адміністрації, педагогічного колективу, психолога та медичних працівників [47].

Соціально-педагогічна реабілітація спрямована не лише на подолання сімейних репресій, шкільного тиску, випадків насильства серед однолітків та соціальної дискримінації неповнолітніх, але й на зміну уявлень дитини про себе – її Я-концепції. Цей процес відбувається на особистісному рівні з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей кожної дитини [10].

Згідно з законом, дитина має право жити та виховуватися в сім'ї, однак не повинна ставати заручником обставин, що складаються в родині. Школа, як правило, краще за інших помічає негативні наслідки неналежного ставлення до дитини вдома, тому саме від освітніх установ очікується своєчасне виявлення проблем і сигнал про необхідність втручання у сімейні стосунки.

Хоча діти часто залишаються прив'язаними навіть до проблемних батьків, досвід свідчить, що не варто зволікати з передачею дитини в прийомну чи опікунську сім'ю, очікуючи, поки ситуація стане критичною і завдасть непоправної шкоди її особистості. Існують способи, які дозволяють поєднати зв'язок із рідною сім'єю з перебуванням у прийомній, мінімізуючи ризик травмування психіки дитини.

Втручання у сімейні стосунки не завжди має бути радикальним. Особливо, якщо воно проводиться своєчасно і ініціюється школою, а не поліцією [41].

Спрямованість реабілітаційної роботи на підтримку позитивного сприйняття власних переживань і почуттів дитини є критично важливою умовою для успішної взаємодії з фахівцями в подальшому. Для цього можуть застосовуватись різноманітні методи: від традиційних і перевірених (залучення до творчої діяльності в закладах додаткової освіти, санаторне оздоровлення, наставництво) до сучасних підходів, які відповідають потребам часу (дистанційне навчання, домашнє навчання, індивідуальні навчальні плани та ін.).

Соціально-педагогічна реабілітація дітей і підлітків, які стали жертвами жорстокого поводження чи злочинних дій, може також проводитися у спеціалізованих навчально-освітніх установах. Важливо при цьому враховувати психологічні, особистісні та психофізичні особливості кожної дитини, яка поступає на виховання в таку установу.

Соціально-педагогічна реабілітація дитини може проводитися також у дитячому оздоровчому таборі, який, за своїми функціями, є більш схожим на реабілітаційний центр, ніж на звичайний дитячий заклад. Такий табір можна розглядати як інструмент реабілітації, де відновлювальна робота проводиться паралельно з виконанням інших педагогічних завдань [22].

Успішність реабілітаційної роботи визначається злагодженою роботою мультидисциплінарної команди, яка забезпечує нові враження та активну діяльність для дитини. До складу такої команди можуть входити фахівці,

зокрема соціальні педагоги, працівники соціальної сфери, психологи та інші спеціалісти. Соціально-педагогічна реабілітація дітей цієї категорії здійснюється з використанням комплексного підходу, що поєднує методи психологічної, психотерапевтичної, соціально-правової та медичної реабілітації. Це положення є справедливим, оскільки соціально-педагогічна реабілітація орієнтована на індивідуальні особистісні характеристики дітей цієї категорії, передбачає зміни в їхніх переконаннях, принципах, поглядах на світ і ставленні до оточуючих. Вона також включає формування адекватної самооцінки та позитивного образу «Я» [22].

Однією з серйозних проблем сучасної школи є шкільне насильство – форма насильства, при якій до учнів застосовується фізична сила з боку вчителів або інших учнів. Хоча це трапляється вкрай рідко, іноді сила може бути застосована учнями і до вчителя. Шкільне насильство, подібно до інших сфер міжособистісних стосунків, поділяється на фізичне та психологічне [30].

Фізичне насильство передбачає застосування сили до учня чи вчителя, що може спричинити фізичні травми. Прикладами такого насильства є побиття, удари, потиличники, псування або відібрання особистих речей тощо.

Психологічне насильство визначається як дії, спрямовані на погіршення емоційного стану та благополуччя жертви, незалежно від того, чи це учень, чи вчитель. Основні прояви психологічного насильства в школі включають:

- глузування, образливі прізвиська;
- постійні зауваження та суб'єктивні оцінки;
- висміювання й приниження у присутності інших;
- соціальне відторгнення, ізоляцію;
- відмову від взаємодії (наприклад, коли з дитиною не хочуть грати, виконувати спільні завдання, сидіти поруч, або не запрошують на святкові події, як-от дні народження).

Ці форми насильства суттєво впливають на фізичне, емоційне та соціальне благополуччя постраждалих.

Фізичне та психологічне насильство зазвичай взаємопов'язані і разом можуть бути розцінені як знущання. Знущання можуть тривати довгий час, що спричиняє у жертви постійні травмуючі переживання.

Сьогодні конфлікти у школах, як правило, вирішуються за допомогою адміністративних заходів – через вчителів або керівництво школи. У більш складних випадках – через керівництво освітньої системи, а в кримінальних ситуаціях – через правоохоронні органи. Спроби підвищити ефективність використання авторитету класного керівника були зроблені владними органами через введення доплати за класне керівництво. Однак, очевидно, така ініціатива не здатна значно поліпшити якість роботи педагогів [47].

Аналізуючи проблему реабілітації дітей, які постраждали від емоційного (психологічного) насильства, варто розпочати з того, що емоційне насильство часто супроводжується фізичними покараннями, такими як удари по голові чи використання ременя, що значно підвищує ризик фізичного насильства із заподіянням тілесних ушкоджень.

Реабілітація передбачає ретельний аналіз умов, у яких перебуває дитина, включаючи ситуацію в сім'ї, школі та серед однолітків. Важливо визначити джерела стресу й фактори, що сприяють формуванню травматичних переживань.

Особливу увагу слід приділяти роботі з батьками. Навчання їх ефективним методам виховання та комунікації є ключовим етапом у створенні безпечного й підтримуючого середовища для дитини [58].

У дітей, які стали жертвами емоційного насильства, основними проблемами є почуття провини, занижена самооцінка, труднощі у розумінні емоцій інших людей та в оцінці власних переживань, а також формування неправильних, дезадаптивних моделей поведінки.

Діють реабілітаційні служби, які забезпечують:

- оперативну, консультаційну та корекційну допомогу дітям, постраждалим від насильства;
- соціально-педагогічну підтримку;
- юридичну допомогу у сфері захисту прав постраждалих дітей та їхніх батьків;
- психопросвітні й профілактичні заходи для попередження жорстокого поводження та популяризації альтернативних методів виховання й спілкування з дітьми;
- інформаційні послуги щодо доступу до інших організацій, які надають медичну, правову та соціальну підтримку дітям і підліткам, постраждалим від насильства [17].

Першим і найважливішим етапом реабілітації є створення для дитини відчуття реальної безпеки. Не можна очікувати, що вона позбавиться реакцій, спричинених травмою, поки це почуття не буде сформоване.

У деяких випадках, коли гарантувати безпеку складно (наприклад, якщо кривдник не затриманий або залишається на волі), слід використовувати всі доступні заходи. Наприклад, можна домовитися з батьками про те, щоб дитина постійно перебувала під їх наглядом і не залишалася сама.

Якщо ж самі батьки є кривдниками, доцільно розглянути варіанти тимчасового розміщення дитини в лікарні, притулку або у близьких родичів, які можуть забезпечити безпеку та стабільні умови для її реабілітації [6].

Реабілітація дитини повинна бути комплексною, охоплюючи співпрацю з батьками, педагогами і, за потреби, зі співробітниками правоохоронних органів. Важливо враховувати, що неправильне проведення інтерв'ю, а також змушення дитини неодноразово повторювати деталі пережитої травми, може лише погіршити її емоційний стан.

Необхідно поважати право дитини зберігати мовчання щодо пережитого насильства чи травми. Не варто наполягати на обговоренні деталей чи обставин подій, якщо дитина сама не готова ділитися цим [22].

Реабілітація дитини повинна базуватися на врахуванні її вікових особливостей та характерних проявів дитячої поведінки. У дітей нерідко виникають страхи, пов'язані з певними місцями, людьми чи обставинами, які викликають негативні спогади. Процес реабілітації має бути поступовим і тривалим, спрямованим на подолання цих страхів та забезпечення емоційної стабільності дитини [10].

Реабілітація дітей, які зазнали зневаги, має починатися з оцінки ступеня сімейно-педагогічної занедбаності.

У випадках, коли ситуація в сім'ї є критичною (наприклад, алкоголізм, наркоманія чи асоціальна поведінка батьків), необхідно встановити контакт із органами опіки та піклування для покращення умов життя дитини. Це може передбачати передачу дитини родичам, опікунам або розміщення її в інтернатному закладі на тимчасовій чи постійній основі. У деяких ситуаціях необхідно застосовувати радикальні заходи, зокрема позбавлення батьківських прав.

Проте в кожному випадку важливо пам'ятати, що сім'я залишається найкращим середовищем для розвитку дитини. Вилучення дитини з сім'ї слід розглядати лише як крайній захід, якщо інші способи захисту її інтересів є неможливими.

Діяльність має бути всеосяжною, охоплюючи різноманітні форми соціальної допомоги для підтримки сім'ї, освітні програми для батьків і психологічну допомогу самій дитині. Якщо ж дитина все-таки була поміщена в інтернат, їй необхідна тривала психолого-педагогічна корекція. Ця діяльність повинна охоплювати розвиток побутових умінь, ознайомлення з правилами безпечної поведінки, засвоєння соціальних норм, а також корекцію наявних поведінкових порушень [22].

Вважаємо за доцільне проаналізувати основні методи збору інформації про насильство над дитиною. Зокрема, огляд та спостереження належать до найінформативніших, але водночас доволі суб'єктивних методів у психологічній практиці. На цьому етапі спеціалісту важливо уникати

поспішних висновків і враховувати вплив «першого враження». Основний акцент слід робити на визначенні й фіксації ознак, що можуть свідчити про жорстоке поводження або насильство щодо дитини.

Фахівець аналізує зовнішній вигляд дитини, можливі тілесні ушкодження, стан її фізичного і психічного здоров'я в межах своєї компетенції. Окрім цього, він оцінює умови проживання або перебування, а також поведінкові особливості дитини, її родичів, опікунів чи вихователів.

Уважне спостереження за дитиною та особами, які перебувають поруч або супроводжують її, може надати значно більше інформації, ніж пряме опитування. Особливе значення має поведінка дитини, яка часто є ключем до розкриття обставин ситуації. Наприклад, дитина може намагатися виправдати дії батьків або опікунів, применшувати значення насильства чи демонструвати байдужість до власних переживань.

Серед можливих ознак: заляканість, сором'язливість, ухильна поведінка чи помітний дискомфорт. Дитина може уникати зорового контакту, закривати очі під час розмови, здригатися при відкриванні дверей або появі інших людей. Усі ці прояви є важливими для подальшого аналізу ситуації [43].

Бесіда з дитиною. Перший контакт із дитиною, яка стала жертвою або свідком насильства, має вирішальне значення. Основний принцип бесіди з дитиною, яка пережила насильство, полягає у наданні їй можливості вільно висловитися. Фахівець повинен уважно і терпляче вислухати спонтанну розповідь дитини, яка передає її суб'єктивне сприйняття подій.

Не варто очікувати, що дитина повно та щиро відповідатиме на всі питання стосовно пережитого насильства. Причини такої поведінки можуть включати страх, недовіру до дорослих, сором за певні факти або навіть приховування інформації через емоційну прив'язаність до кривдників, попри їхнє жорстоке поводження.

Опитування батьків, опікунів, вихователів чи родичів слід проводити з урахуванням тих самих принципів, що й розмову з дитиною, адже такі теми

часто є для них емоційно складними. Це обумовлено тим, що вони можуть не хотіти "виносити сміття з хати", побоюючись відповідальності, розголосу або суспільного осуду, тому нерідко намагаються применшити серйозність ситуації.

У випадках, коли вони з власної ініціативи не надають інформацію, доцільно застосовувати непрямі запитання. Наприклад: *«Ваша дитина виглядає дуже засмученою. Чи знаєте ви причину?»*

Слід пам'ятати, що питання, які вказують на підозру насильства, можуть розглядатися як порушення принципу конфіденційності. У деяких випадках це може навіть створити ризик для дитини, якщо супроводжуюча особа є близькою до кривдника. Така ситуація може призвести до посилення ступеня насильства [43].

Психологічні особливості дітей, які постраждали у кримінальних ситуаціях, є складною темою, що потребує багатогранного підходу. Такі діти часто зазнають глибоких емоційних потрясінь, які можуть впливати на їхній розвиток та соціальну адаптацію. Однією з основних проблем є розвиток посттравматичного стресового розладу (ПТСР), який проявляється у вигляді страху, депресії, тривожності та проблем зі сном. Вікова незрілість дітей може поглиблювати їхнє сприйняття травматичних подій, ускладнюючи процес обробки отриманого досвіду. Крім того, відсутність підтримки з боку родини або соціального оточення лише погіршує ситуацію, залишаючи дитину сам-на-сам із її травмою. Ці фактори потребують комплексного підходу до психологічної підтримки.

Різниця у вікових категоріях також значно впливає на реакцію дитини на травматичну подію. Молодші діти частіше демонструють регресивну поведінку, наприклад, повернення до ранніх форм спілкування чи страх бути розлученим із близькими. Підлітки, своєю чергою, можуть виявляти агресію, ізоляцію або демонструвати ризиковану поведінку. Як свідчать дослідження, підлітки більш схильні до розвитку тривожних розладів через усвідомлення серйозності ситуації [13, с. 128]. Важливо зазначити, що емоційні реакції

залежать від характеру події, індивідуальних особливостей дитини та наявності ресурсів для подолання стресу. Невчасне втручання може призвести до формування довготривалих психологічних проблем, які потребуватимуть складного та тривалого лікування.

Постраждалі діти часто демонструють знижений рівень довіри до дорослих, особливо якщо злочин було скоєно особою з їхнього близького оточення. Така недовіра впливає на їхню здатність формувати здорові міжособистісні відносини в майбутньому. Вони можуть уникати взаємодії з іншими дітьми чи дорослими, що значно ускладнює процес соціалізації. Як зазначають О. Кубарева та інші дослідники, професійна підтримка має бути адаптованою до потреб дитини, враховуючи її вікові особливості та рівень травматизації [19, с. 134]. Важливим аспектом є створення безпечного середовища, яке дозволяє дитині поступово відновити довіру та почати процес відновлення. Налагодження контакту з дитиною є основою для подальшої реабілітації.

Психологічні наслідки кримінальних ситуацій включають не лише емоційні розлади, але й когнітивні порушення. Діти можуть мати проблеми з концентрацією уваги, запам'ятовуванням інформації або виконанням складних завдань. Це пов'язано з тим, що травматичний досвід порушує нормальну роботу нервової системи. Як свідчить Я. Юрків, важливо використовувати інтерактивні методики, такі як арт-терапія чи ігрова терапія, для відновлення когнітивних функцій [44, с. 220]. Такі підходи дозволяють дитині через гру чи творчість поступово позбуватися внутрішньої напруги та відновлювати свої здібності. Особливу увагу слід приділяти підтримці з боку школи, яка може стати важливим ресурсом у процесі реабілітації дитини.

Соціальна підтримка відіграє критичну роль у процесі відновлення дітей після кримінальних ситуацій. Наявність позитивного соціального оточення допомагає знижувати рівень тривожності та сприяє формуванню почуття безпеки. Важливу роль відіграють батьки або опікуни, які повинні активно залучатися до процесу реабілітації. Як зазначає М. Парасюк, робота

з родиною є одним із ключових аспектів успішної підтримки дітей, оскільки це дозволяє створити гармонійне середовище для відновлення [31, с. 603]. Крім того, взаємодія з однолітками через групову терапію або участь у спільних заходах може стати потужним інструментом соціальної реінтеграції. Соціальні працівники та психологи мають працювати разом, щоб забезпечити доступ до необхідних ресурсів.

Діти, які постраждали від насильства чи інших кримінальних ситуацій, часто стикаються з труднощами в навчанні. Вони можуть уникати відвідування школи через страх чи сором, а також демонструвати низьку мотивацію до навчання. Як свідчать дослідження, інтеграція програм емоційної підтримки у шкільну систему є ефективним методом вирішення цієї проблеми [6 с. 114]. Важливо, щоб учителі були навчені розпізнавати ознаки травматизації у дітей і надавати їм необхідну підтримку. Організація спеціальних груп для роботи з такими дітьми може допомогти їм поступово повернутися до навчального процесу. Школа може стати місцем, де дитина відчує себе у безпеці, що сприятиме її адаптації.

Особливу увагу слід приділяти дітям, які стали свідками кримінальних подій. Вони можуть відчувати провину або відповідальність за те, що сталося, навіть якщо це необґрунтовано. Психологи зазначають, що робота з такими дітьми має включати елементи терапії, спрямованої на зняття почуття провини та відновлення емоційної рівноваги. Як свідчить Л. Прудка, використання методик казкотерапії дозволяє дитині ідентифікувати себе з позитивними героями, що сприяє подоланню негативних емоцій [39, с. 220]. Також важливо враховувати індивідуальні особливості дитини, щоб забезпечити персоналізований підхід до її підтримки. Це дозволяє підвищити ефективність реабілітаційних заходів і прискорити процес відновлення.

Таким чином, психологічні особливості дітей, які постраждали у кримінальних ситуаціях, вимагають всебічного підходу до підтримки та реабілітації. Необхідно враховувати як емоційні, так і когнітивні аспекти, забезпечуючи інтеграцію дитини у соціальне середовище. Комплексний

підхід, що включає індивідуальну та групову терапію, підтримку з боку родини та школи, а також взаємодію з соціальними службами, є запорукою успішного відновлення. Інноваційні методики, такі як арт-терапія чи інтерактивні форми роботи, демонструють високу ефективність у цьому процесі. Робота з постраждалими дітьми є складним, але надзвичайно важливим завданням, яке вимагає від фахівців високої кваліфікації та чуйності.

2.2. Обґрунтування комплексної процедури емпіричного дослідження психологічних особливостей дітей, які є потерпілими у кримінальному провадженні

У емпіричному дослідженні взяли участь 50 дітей, які перебували у статусі потерпілих у кримінальному провадженні. Вік учасників становив від 9 до 14 років, що охоплює період молодшого підліткового віку, коли психоемоційні реакції на стресові події особливо інтенсивні. Діти залучалися за згодою батьків або законних представників у співпраці з органами досудового розслідування та фахівцями з психологічного супроводу. У вибірці були представлені як хлопці, так і дівчата (25 і 25 відповідно), що дозволило забезпечити гендерний баланс. Усі діти мали досвід участі у статусі потерпілих у слідчих діях, пов'язаних з розглядом справ про злочини проти особистості, включаючи насильство в сім'ї, сексуальні домагання або погрози. Контакт із дитиною здійснювався у спеціально обладнаному приміщенні, адаптованому для проведення психологічної діагностики з урахуванням травмуючих обставин її перебування в кримінальному процесі.

Усі обстежувані діти перебували під наглядом психологів у процесі взаємодії зі слідчими, що відповідало етичним нормам та принципу добровільної участі. Підбір здійснювався за критерієм актуального статусу учасника кримінального провадження та наявності емоційно-поведінкових реакцій, які потребували професійної допомоги. Вибірка не є репрезентативною у загальнодемографічному сенсі, однак вона повністю відповідає завданням дослідження – виявленню психологічних труднощів, що виникають у дітей у процесі контакту з кримінально-процесуальним середовищем. Діти проходили дослідження в умовах конфіденційності та психологічної підтримки, яка передбачала адаптацію методик до їхнього віку та емоційного стану. Загальний обсяг діагностичної процедури не перевищував допустимий рівень навантаження. Для оцінки психологічного стану дітей було обрано чотири методики, які охоплюють проєктивну,

суб'єктивну, наративну та шкальовану оцінку емоційного стану та самоусвідомлення.

Опишемо основні методики, які були використані під час роботи з дітьми.

1) Методика «Неіснуюча тварина». Методика «Неіснуюча тварина» застосовується для вивчення особливостей внутрішнього світу дитини, її тривожності, емоційного захисту та уявлень про безпеку. У процесі виконання дитина створює малюнок вигаданої істоти, що дозволяє дослідити непрямі прояви страхів, агресивності або внутрішньої ізоляції. Цей метод особливо ефективний у роботі з дітьми, які зазнали психологічної травми, оскільки не передбачає прямого обговорення подій, що могли бути джерелом стресу [2, с. 37]. Проективний характер завдання сприяє зниженню захисних бар'єрів і відкриттю символічних форм вираження внутрішнього стану. У контексті дослідження психологічного супроводу в межах кримінального провадження методика допомагає виявити порушення емоційного фону, зниження відчуття безпеки та зростання рівня напруги. Додатковою перевагою є можливість аналізу не лише самого зображення, а й пояснень дитини, що дає ширшу базу для інтерпретації.

Методика передбачає створення дитиною малюнка вигаданої істоти на аркуші формату А4 з подальшим вербальним описом її зовнішності, поведінки та способу життя. Завдання подається як творче й не обмежується уявленнями про реальних тварин чи будь-якими стандартами. Дитина має змогу проявити фантазію, самостійно обравши кількість деталей, форму та риси істоти, яку вона вигадує [5, с. 22]. Такий формат дозволяє уникнути тиску оцінки та створити для дитини психологічно безпечний простір. Малювання виступає як символічний акт самовираження, що не викликає опору. Усе це робить методику доступною та прийнятною для дітей різного віку в умовах емоційної напруги.

Після завершення малюнка дитина описує свою тварину – з ким вона живе, що їсть, чого боїться, які має звички. Саме ця розповідь є ключовим

елементом діагностики, оскільки вона дозволяє отримати інформацію про внутрішні уявлення дитини, не вдаючись до прямих запитань. Методика поєднує вербальні та невербальні форми прояву, що підвищує її інформативність. Додаткові запитання психолога слугують уточненням, а не керуванням процесом. У результаті створюється багаторівнева структура символічного змісту, яку можна інтерпретувати залежно від віку, контексту та ситуації дитини [7, с. 36]. Важливою умовою є збереження нейтральності у сприйнятті будь-якого зображення або розповіді.

Інструкція адаптується до віку: для молодших дітей вона подається простою мовою, а для старших допускається більша свобода творчості. У підлітків можуть з'являтися сюжетні лінії, назви істот або соціальні ролі, які вони наділяють тварині. Це не є відхиленням, а навпаки – відображає вікову норму у побудові складних символічних образів. Як зазначено у фахових джерелах, ключовою умовою є збереження вільного, асоціативного характеру у виконанні завдання [4, с.36]. Молодші діти, своєю чергою, частіше зосереджуються на окремих елементах зовнішності без додаткових пояснень. Рівень деталізації зображення не оцінюється як «кращий» чи «гірший» – він відображає етапи когнітивного й емоційного розвитку.

Методика застосовується не лише як проєктивний інструмент, а і як засіб встановлення первинного контакту між дитиною та психологом. Вона має комунікативний потенціал, оскільки стимулює дитину до розповіді без прямого запитування про болісні події. Її перевага полягає в тому, що дитина не відчуває себе в ролі об'єкта оцінки або спостереження. У результаті вдається уникнути захисної поведінки, характерної для формалізованих методів. Цей ефект особливо важливий при роботі з малолітніми, які мають досвід стресу або травматичних подій у рамках кримінального провадження [3, с.67]. У поєднанні з іншими методиками «Неіснуюча тварина» дає змогу розширити діагностичну картину без підвищення навантаження на дитину.

Методика ефективна як в умовах підготовки до слідчих дій, так і під час загального психологічного супроводу дитини. Завдяки відсутності

жорсткої структури вона підходить для використання в різних контекстах: у школі, кабінеті психолога, центрі реабілітації. Вона також не потребує жодного спеціального обладнання, що забезпечує її мобільність. Малюнок і розповідь, які виникають у процесі, виступають як проєкція внутрішнього стану дитини, незалежно від її готовності говорити про досвід прямо. Як зазначається у методичних матеріалах, така гнучкість дозволяє застосовувати техніку навіть у ситуаціях високої емоційної вразливості [5, с.68]. Це робить методiku універсальним інструментом первинної діагностики у роботі з дітьми вразливих категорій.

2) Методика самооцінки особистості Дембо-Рубінштейн. Методика шкал оцінки особистості Дембо-Рубінштейн дає змогу досліджувати самооцінку та рівень домагань дитини у ключових особистісних сферах. Вона базується на принципі суб'єктивного ранжування, за допомогою якого дитина графічно позначає своє уявлення про себе на вертикальних шкалах. Кожна шкала символізує певну рису або якість (наприклад, розум, здоров'я, зовнішність), а дитина позначає на ній точку, яка відповідає її уявленню про власний рівень цієї якості. Також вона вказує, наскільки їй хотілося б мати цю якість – тобто рівень домагань. Порівняння двох точок (реальної та бажаної) дозволяє встановити рівень самоприйняття та ступінь незадоволеності собою [2, с. 72]. Методика є універсальним інструментом у дитячій психології, адже передбачає простий і доступний для дитини спосіб вираження власного ставлення до себе.

Класичний варіант методики включає 10-12 шкал, які можуть варіюватися залежно від віку та мети дослідження. Для дітей молодшого та середнього шкільного віку зазвичай використовують спрощений варіант, де шкали адаптовані до зрозумілих понять. Зокрема, замість таких понять, як «комунікабельність» або «моральність», застосовуються простіші терміни – «уміння дружити», «доброта», «чесність». Також може бути обмежено кількість шкал до 7–8, щоб не перевантажувати увагу дитини. Вертикальна шкала має довжину 10 см, де нижня межа означає «дуже погано», а верхня –

«дуже добре». Дитина наносить позначки на шкалі, орієнтуючись на суб'єктивне сприйняття, а не на зовнішні оцінки [4, с.33]. Така форма дозволяє уникнути навіювання й зменшує ймовірність соціально бажаних відповідей.

Методика передбачає індивідуальне виконання, що дозволяє психологу уникнути впливу групових факторів на відповіді дитини. Важливим елементом є інструкція, яка формулюється в доступній формі та містить пояснення кожного завдання. Дитина отримує аркуш із підписаними шкалами та виконує позначення, керуючись вказівками фахівця. Після завершення нанесення позначок проводиться обговорення кожної шкали з метою уточнення змісту, який дитина вклдала у свої відповіді [5, с.23]. Це дозволяє інтерпретувати не лише кількісні показники, а й вербальні пояснення, що супроводжують процес оцінки. Методика легко поєднується з іншими засобами дослідження, зокрема з проєктивними або опитувальниками, що підвищує її діагностичну цінність у комплексній роботі.

Ключовими показниками у методиці є: рівень самооцінки, рівень домагань, розрив між ними (ступінь задоволеності), а також ступінь реалізованості – співвідношення між бажаним і реальним рівнем. Самооцінка вважається гармонійною, якщо розрив між актуальним рівнем і рівнем домагань не перевищує 2–3 см. Значні розбіжності між бажаним і реальним значенням можуть свідчити про знижену впевненість у собі, фрустрацію або внутрішні конфлікти. Методика дозволяє також порівнювати показники на різних шкалах, виявляючи асиметрію самооцінки – наприклад, завищене ставлення до інтелектуальних здібностей при зниженому рівні самосприйняття у сфері зовнішності. Таке поєднання якісного та кількісного аналізу робить цей метод корисним у вивченні образу «Я» у дитини [7, с. 49]. Зокрема, він дає змогу побачити, які риси дитина вважає важливими, і як вона оцінює власну відповідність цим критеріям.

Методика вимагає дотримання певних умов, зокрема спокійної атмосфери та уникнення сторонніх осіб під час виконання завдання. Занадто напружене або збуджене середовище може спричинити спотворення результатів, особливо у дітей із підвищеною тривожністю або зниженим рівнем самоконтролю. Також небажаним є порівняння з однолітками, що може змусити дитину неусвідомлено підлаштовуватись під уявлення про «правильну» відповідь. Через це методика вимагає індивідуального підходу до кожного учасника, з урахуванням його віку, комунікативного рівня та мотиваційних чинників. Психолог має уважно фіксувати не лише самі позначки, а й реакції дитини, її сумніви, коментарі та способи міркування. Це забезпечує глибший аналіз даних, що не обмежується механічним підрахунком сантиметрів [3, с. 67]. Методика не замінює інші діагностичні засоби, але виступає важливою складовою комплексного дослідження самоусвідомлення.

Завдяки простоті, наочності та адаптивності до дитячого віку, методика Дембо-Рубінштейн широко застосовується у шкільній психології, медико-психологічній практиці та в контексті судово-психологічної експертизи. Її можна ефективно використовувати для дослідження дітей, які є потерпілими у кримінальному провадженні, оскільки вона не вимагає торкання травмуючого досвіду, а дозволяє оцінити загальний рівень самооцінки та внутрішню мотиваційну структуру. На основі отриманих даних можна надалі вибудовувати індивідуальні програми підтримки, особливо для дітей з ознаками внутрішнього конфлікту чи низького самоприйняття. У поєднанні з іншими методиками ця шкала дозволяє поглибити розуміння психологічного стану дитини в умовах правової взаємодії. Стандартизованість та валідність цього інструменту роблять його надійним елементом діагностичного комплексу. У нашому дослідженні методика посідає важливе місце, оскільки дає змогу кількісно оцінити змістовні компоненти Я-концепції, не втручаючись у конфіденційний зміст слідчих подій

3) **Методика «Інтерв'ю за методом наративної терапії».** Наративне інтерв'ю використовується в дитячій психології як інструмент виявлення глибинних переконань, досвіду та способів осмислення подій. У межах даного дослідження воно застосовується як м'яка форма діагностичної бесіди, що дає змогу дитині розповісти про себе в умовах безпечного, контрольованого середовища. Методика базується на принципі, за яким особистість – це не просто набір рис, а автор власної життєвої історії. За допомогою правильно сформульованих відкритих запитань дитина створює наратив, у якому виявляються її внутрішні моделі себе, інших людей і подій. Такий формат дозволяє уникнути прямого обговорення травматичного досвіду і натомість сфокусуватись на значеннях, які дитина надає своєму досвіду [2, с. 74]. Наративне інтерв'ю у дитячому віці особливо ефективне, якщо воно проводиться в межах загального психологічного супроводу, а не як разове втручання.

Методика має напівструктурований формат, який передбачає використання тематичних блоків: «Хто я?», «Що я пережив(-ла)?», «Що мене турбує?», «Як я бачу своє майбутнє?». Такий поділ дає змогу варіювати глибину розпитування залежно від віку, емоційного стану та готовності дитини до діалогу [4, с. 33]. Питання формулюються у відкритій формі, без оцінки або тиску, наприклад: «Що ти можеш розповісти про себе?», «Чи були в тебе моменти, коли ти почувався дуже незручно або сумно?». Завдяки цьому діти не сприймають інтерв'ю як допит або контроль, що надзвичайно важливо в умовах правової взаємодії. Фахівець у процесі інтерв'ю не лише слухає, а й уважно фіксує стилі оповіді, типові метафори, розстановку акцентів. Така структура забезпечує якісну діагностику без прямого втручання у зміст травматичних подій.

Особливу увагу у наративному інтерв'ю приділяють мові дитини – чи говорить вона від першої особи, які емоційні вирази використовує, чи вживає категоричні судження або унікальні формулювання. Це дозволяє виявити не лише змістовий рівень, а й емоційний тон розповіді. Важливими також є

паузи, уникання окремих тем, зміна темпу або голосу при згадуванні про певні події. Усе це трактується як діагностично значущі маркери, що допомагають виявити травматичні вузли або порушення емоційної регуляції. Інтерпретація базується на принципі багатоголосся – у наративі можуть виявлятися як голоси пригнічення, так і голоси опору або самопідтримки. Цей підхід добре зарекомендував себе в практиці супроводу дітей, які перебувають у статусі потерпілих [5, с. 19]. Він дозволяє поважати межі дитини та не порушувати її право на мовчання або уникання тем.

Під час інтерв'ю важливо не лише збирати змістові відповіді, а й вибудовувати довірливу взаємодію, яка сама по собі має терапевтичний ефект. Дитина повинна відчувати, що вона почута, що її історія важлива і не буде використана проти неї. Це особливо значуще для дітей, залучених у слідчі чи судові процеси, де вони часто почуваються об'єктами, а не суб'єктами взаємодії. Психолог, який проводить інтерв'ю, має виявляти емпатію, не переривати оповідь і не змінювати її хід. Навіть якщо дитина змінює тему, це вважається частиною наративної структури, а не проявом неорганізованості мислення. Такий підхід формує умови для м'якого виведення на ключові теми без примусу чи маніпуляції [3, с. 67]. Його ефективність підтверджується міжнародними рекомендаціями з психологічної підтримки дітей у судових процедурах.

Для молодших дітей методика може бути модифікована через додавання зображень, предметів або казкових сюжетів, що допомагає активізувати уяву. Іноді використовується так звана «історія від імені героя» – дитина розповідає не про себе, а про вигадану істоту, що опинилась у подібній ситуації. Такий варіант дозволяє обійти психологічний захист і отримати змістовні повідомлення без прямого обговорення травматичного досвіду. Старші діти можуть самостійно структурувати оповідь і висловлювати припущення про причини подій або поведінку інших. У процесі аналізу важливо зіставляти сюжетну логіку з емоційним наповненням історії, а також із невербальними ознаками. Вибір того чи

іншого формату залежить від віку, інтелектуального рівня та контексту, в якому перебуває дитина [7, с. 49]. Методика не має фіксованого сценарію, тому її застосування завжди адаптується індивідуально.

Наративне інтерв'ю як діагностичний інструмент не лише дає змогу виявити емоційні та когнітивні особливості дитини, а й служить засобом гуманізації процесу взаємодії. Воно знижує напруження, демонструє повагу до досвіду дитини та підтримує її ідентичність у складній ситуації. У межах психологічного супроводу в кримінальному провадженні інтерв'ю цього типу може виступати альтернативою формалізованим тестам на початковому етапі контакту. Водночас воно створює основу для переходу до інших методик – більш структурованих і кількісно оцінюваних [4, с. 36]. Такий підхід поєднує діагностику, підтримку й етичну відповідальність спеціаліста за зміст і форму спілкування з дитиною. У науково-методичних матеріалах підкреслюється, що саме повага до наративу дитини формує базу для її подальшої психологічної стабілізації.

4) **Шкала SCARED-C.** Методика SCARED-C (Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders – Child version) є стандартизованим опитувальником для виявлення симптомів тривожних розладів у дітей віком від 8 до 18 років. Вона охоплює широкий спектр тривожних симптомів, зокрема генералізовану тривогу, соціальну фобію, шкільну тривожність, панічні атаки та сепараційну тривогу. Застосування даної шкали дає змогу виявити не лише загальний рівень тривожності, а й її специфічні прояви, що особливо важливо в контексті психотравмувальних подій. Інструмент є валідованим і широко використовується у клінічній і дослідницькій практиці з метою попереднього скринінгу та моніторингу динаміки стану дитини. Важливою перевагою методики є її відповідність критеріям DSM-IV, що забезпечує міжнаціональну сумісність результатів [35, с. 128]. У контексті кримінального провадження ця методика може бути застосована як об'єктивний індикатор психологічної напруги.

SCARED-C складається з 41 твердження, які дитина оцінює за трьохбальною шкалою: «ніколи або майже ніколи», «іноді» та «часто» [30, с. 73]. Така структура дозволяє отримати не тільки загальний бал тривожності, а й окремі значення за кожним із п'яти підшкал. Завдяки цьому фахівець може визначити, які саме сфери викликають у дитини найсильніше занепокоєння – міжособистісні взаємини, ситуації навчання чи перебування окремо від дорослих. Методика є зручною для самостійного заповнення дітьми, що знижує ймовірність упередженості з боку інтерв'юера. Водночас супровід дорослого під час виконання опитувальника можливий і доцільний, особливо при роботі з молодшими учасниками вибірки. За потреби фахівець може пояснювати незрозумілі формулювання, не впливаючи на зміст відповідей.

Інструкція до методики формулюється у доступній для дітей формі та починається з пояснення, що завдання полягає у чесному позначенні того, наскільки часто дитина переживає певні стани чи ситуації. Пояснюється, що тут немає правильних або неправильних відповідей – важливо лише, щоб відповідь була щирою. Це допомагає знизити тривожність перед проходженням опитування та підвищує валідність результатів. Дитина має можливість перечитувати питання самостійно або з допомогою фахівця, уникаючи тиску чи поспішності у відповідях. Тривалість виконання зазвичай не перевищує 15–20 хвилин, що робить методику оптимальною для використання у складних умовах взаємодії, зокрема в рамках провадження [37, с. 90]. Для дітей із високим рівнем напруги допустиме розбивання опитувальника на кілька коротких сесій.

Особливістю методики є детальна шкала з п'яти підрозділів: генералізована тривожність, соціальна тривога, панічна симптоматика, шкільна фобія та сепараційна тривожність. Кожна з підшкал містить від 4 до 13 пунктів, згрупованих тематично, що дозволяє виявити специфіку тривожних переживань. Наприклад, дитина, яка уникає соціальних контактів або боїться осуду, може мати високі бали саме за шкалою соціальної тривоги.

Така деталізація робить методику більш інформативною порівняно з традиційними опитувальниками тривожності [36, с. 142]. Крім того, вона надає змогу відслідковувати динаміку окремих компонентів тривоги впродовж часу. Це особливо важливо при довготривалому психологічному супроводі.

Важливою перевагою методики є її науково-практична адаптованість до українського контексту. У процесі локалізації опитувальника враховано мовні та культурні особливості, що забезпечує адекватність інтерпретації результатів. Перевірка шкали на українських вибірках дітей різного віку засвідчила її надійність і чутливість до змін емоційного стану. Методика рекомендована для використання в освітніх, медичних та правових установах, які працюють із дітьми, що перебувають у складних життєвих обставинах [34, с. 58]. Її універсальність і компактність дозволяють швидко отримати достовірну діагностичну інформацію для подальших рішень щодо підтримки дитини.

У роботі з дітьми, які стали учасниками кримінального провадження, методика SCARED-C дозволяє фахівцеві отримати не лише кількісну оцінку рівня тривожності, а й якісні характеристики страхів. Це важливо для побудови ефективної стратегії психологічного супроводу, спрямованої на стабілізацію емоційного стану та зниження ризиків розвитку посттравматичних проявів [33, с. 83]. Завдяки простоті використання і гнучкості під час інтерпретації результатів методика є незамінною в умовах обмеженого часу та підвищеного навантаження на дитину. Її результати можуть бути використані як допоміжний матеріал для подальших консультацій із батьками, педагогами або представниками правоохоронних органів. Таким чином, SCARED-C виступає ефективним інструментом первинної психологічної оцінки у критичних умовах.

Ретельна організація емпіричного етапу дослідження дозволяє всебічно охопити психологічні особливості дітей, які стали учасниками кримінального провадження. Застосування якісних і кількісних методик, адаптованих до

вікових та емоційних характеристик дітей, сприяє підвищенню достовірності отриманих результатів. Урахування контексту життєвої ситуації кожної дитини забезпечує глибину аналізу і зменшує ризик вторинної травматизації. Комплексний підхід у доборі інструментарію дозволяє виявити не лише загальні тенденції, а й індивідуальні особливості емоційного стану, самооцінки, тривожності та переживань. Важливо, що усі методики було обрано з урахуванням етичних норм, що регламентують роботу з дітьми у складних життєвих обставинах. Це створює підґрунтя для подальшого якісного аналізу отриманих даних у наступному підпункті. Таким чином, представлений у розділі комплекс методик дозволяє не лише зафіксувати проблемні прояви, а й виявити внутрішні ресурси дітей. Це забезпечує глибше розуміння потреб дитини в умовах кримінального провадження та сприяє розробці дієвих рекомендацій.

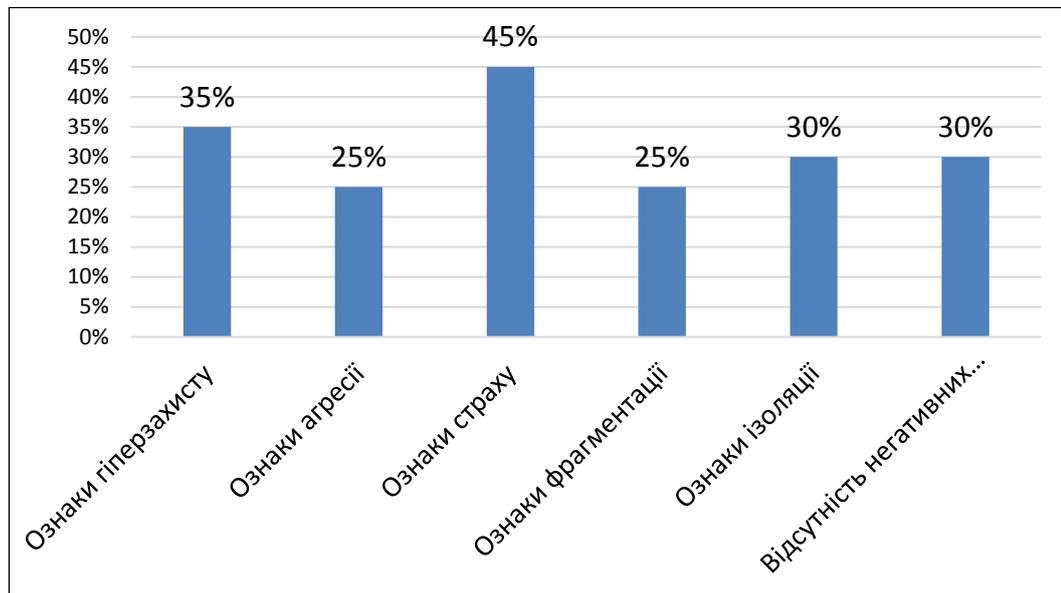
2.3. Результати емпіричного дослідження

Розглянемо, як проводились дослідження і які результати було отримано. За першою методикою перед малюванням психолог просив дитину уявити істоту, якої не існує, й зобразити її на аркуші формату А4. Після цього проводилася бесіда: ставились запитання про спосіб життя, місце проживання, друзів, ворогів та звички цієї тварини. Візуальний аналіз охоплював форму, кількість частин тіла, озброєність, позицію на аркуші, ступінь деталізації та використання кольору. Наприклад, наявність панцира, шипів або великих зубів могла свідчити про потребу в захисті або приховану агресію, що характерно для дітей, які пережили психологічне чи фізичне насильство [5, с. 66]. Особливу увагу приділяли симетрії фігури, її розміру, наявності фону та взаємодії з іншими об'єктами, якщо вони були. Такий підхід відповідає рекомендаціям щодо непрямой діагностики дітей, що залучені до проваджень як потерпілі.

Отже, першим етапом аналізу стали результати проєктивної методики «Неіснуюча тварина», що дозволяє виявити несвідомі емоційні реакції, рівень тривожності, особливості самоідентифікації та глибинні переживання дитини. Цей інструмент є цінним у роботі з дітьми, які перебувають у стресових обставинах, оскільки не викликає опору чи страху. Для обробки даних було враховано наявність у малюнках окремих індикаторів: гіперзахисту, агресії, ізоляції, страху, фрагментації образу, асиметрії та інших.

Аналіз малюнків (рис.2.1) показав, що найбільш поширеним проявом у дітей стала наявність ознак страху – її виявлено у 45% обстежуваних. Це свідчить про глибокий рівень тривожності та загрозу емоційного дискомфорту у ситуації правового контакту. Ознаки гіперзахисту фіксувались у 35% дітей, що вказує на домінування почуття вразливості та потребу в безпеці. Водночас у малюнках 30% дітей виявлено ознаки ізоляції, що може бути реакцією на стрес або попередній травматичний досвід.

Актуальність проблеми підтверджується ще й тим, що лише 30% дітей не продемонстрували жодного з негативних емоційних маркерів, що засвідчує загальну емоційну напругу у вибірці.

Рис.2.1. Розподіл показників ознак тривожності у підлітків за методикою «Неіснуюча тварина» (n=50)

Наприклад, в додатку А подано 2 малюнки, які були зображені дітьми в процесі опитування. Малюнок № А.1 демонструє фантазійного звіра з агресивними рисами – гострими зубами, хижим поглядом, великою рогатою головою та контрастним поєднанням кольорів. Така візуальна структура свідчить про внутрішню напруженість дитини, наявність тривоги, прихованої агресії та потреби в самозахисті. Виражена кольорова насиченість і поєднання теплих та холодних тонів вказують на емоційну нестабільність і суперечливі переживання. Надмірна деталізація небезпечних елементів (зуби, ріг, крила) може символізувати намагання дитини відобразити зовнішню загрозу, яку вона відчувала в ситуації насильства.

Домінування червоного кольору на голові істоти, з акцентом на зуби та очі, може свідчити про гнів, страх або спробу ідентифікації з агресором. Водночас присутність крил і яскравого хвоста демонструє фантазійну компенсацію – прагнення до свободи, втечі або внутрішнього оновлення. Весь образ має риси оборонного механізму, який дитина сформувала як

психологічну реакцію на травматичну подію. Малюнок можна розглядати як вираз глибокого емоційного конфлікту та потребу в тривалому психологічному супроводі.

Малюнки № А.2 і № А.3 зображують войовничих тварин зі зброєю, що віддзеркалює стан війни в країні. Наприклад, на малюнку № А.3 зображена істота має чітко агресивний і бойовий вигляд, що вказує на домінування почуттів гніву, обурення й внутрішньої напруги. Виразна морда, розвернута праворуч, із нахмуреними бровами і стиснутими щелепами, свідчить про настороженість та недовіру до навколишнього світу. Наявність у фантазійної тварини зброї (автомат у лапах), а також вираженої мускулатури та захисних елементів (шипи на спині, роги, крила) символізує потребу в самозахисті, прагнення контролювати ситуацію і не допустити повторення приниження. Колірне оформлення також посилює ці відчуття: переважання контрастних та яскравих тонів із вираженим контуром свідчить про напружене емоційне тло.

Структура малюнка вказує на сформований образ внутрішньої сили, що відображає реакцію дитини на насильство в шкільному середовищі. Позначене озброєння й елементи панцирної форми можуть бути результатом компенсаційного механізму – дитина створює образ, який має силу й засоби протистояти агресорам. Такий вибір фантазійного персонажа часто притаманний підліткам, які пережили приниження або жорстоке поводження з боку однолітків. Він свідчить не лише про страх і напруження, а й про внутрішню мобілізацію й пошук ресурсів для психологічного виживання.

Більшість дітей, які створили істоту з агресивними чи загрозливими рисами, мають вік 11–12 років, що може свідчити про підвищений рівень тривожності в перехідному віці. У цій групі найчастіше зустрічаються образи з великою кількістю зубів, кігтів або зброї, що відображає напруження, викликане як зовнішніми подіями, так і внутрішніми конфліктами. Молодші діти (9–10 років), натомість, частіше створювали істот із нейтральними або фантастично-дружніми характеристиками, що може бути наслідком меншої обізнаності про складність травматичного досвіду або несформованої

системи його уявлення. У віковій категорії 13–14 років спостерігається тенденція до поєднання агресивних і захисних ознак в одному образі, що вказує на складніші емоційні переживання та спроби самостійного осмислення свого стану. Ці діти рідше використовують фантастичні елементи, надаючи перевагу реалістичним або символічно вивіреном зображенням. Характер зображеної істоти часто співвідноситься з описаними нею діями або середовищем, у якому вона існує, що свідчить про системність мислення в старших учасників вибірки. У структурі образів спостерігається зміщення акцентів від зовнішніх характеристик до поведінкових особливостей із віком, що також може свідчити про етапи адаптації до пережитого.

Помітною є також різниця між віковими групами: у молодших дітей частіше простежувалися ознаки страху, тоді як в учасників старшого віку переважала агресія або фрагментація зображення. Це може свідчити про трансформацію механізмів реагування залежно від віку – молодші діти схильні до уникання або пригнічення, старші ж – до конфліктного вираження внутрішньої напруги. Дівчата продемонстрували більшу кількість маркерів страху та ізоляції, тоді як у хлопців частіше траплялись агресивні образи. Загальна структура результатів підтверджує ефективність методики для первинної діагностики вразливих станів у дітей у межах кримінального провадження.

Серед малюнків учасників дослідження переважали образи озброєних істот з додатковими очима, гострими елементами тіла та темними кольорами. Це дозволяє припустити наявність підвищеної тривожності, внутрішньої агресії або почуття ворожого ставлення з боку оточення. Частина дітей створювали істот із відсутніми або малопомітними вухами, що могло вказувати на уникання комунікації або недовіру до дорослих. У деяких випадках малюнки були надміру простими – без деталей, кольору, або виконані дуже швидко. Це інтерпретувалось як ознака психічного виснаження чи внутрішнього відчуження після повторних слідчих дій [7, с.

36]. Натомість інші діти демонстрували надмірну деталізацію, з численними декоративними елементами, що розглядалося як спроба взяти під контроль ситуацію через упорядкування простору малюнка.

У старших дітей частіше з'являлись образи з людськими рисами – істоти мали одяг, риси характеру, імена або «соціальну роль». Подібні образи свідчили про розвиток самосвідомості, пошук ідентичності та відображення моделей поведінки дорослих. Одночасно у молодших дітей переважали фантастичні створіння із численними крилами чи хвостами, які мали здатність захищатися або тікати від небезпеки. У коментарях діти нерідко розповідали, що їхня тварина «боїться людей» або «ніколи не говорить», що є непрямим відображенням їхніх переживань у кримінальному провадженні [3, с. 67]. Також у малюнках фіксувалися згадки про ізоляцію, темряву або самотність, що дає змогу говорити про глибинні форми емоційної дезадаптації після слідчих дій.

Певні закономірності простежувались і залежно від типу участі дитини в кримінальному процесі. Так, потерпілі частіше зображали істот із вираженим захистом – бронею, шипами, зброєю, рідше створювали менш агресивні та частіше соціалізовані образи. Діти, що проходили психологічну підготовку або перебували в «Зеленій кімнаті», рідше демонстрували ознаки тривожності, і в їхніх малюнках траплялись спокійні сцени взаємодії. Істоти таких дітей мали друзів, родину або місце проживання – що свідчило про збереження внутрішньої структури світу [5, с. 68]. Навпаки, у випадках без попередньої адаптації, образи мали хаотичну будову, незрозумілі функції, або дитина не могла пояснити їхній спосіб існування, що трактувалося як порушення когнітивно-емоційного балансу.

Підсумовуючи результати застосування методики «Неіснуюча тварина», можна зробити висновок про її високу ефективність у роботі з дітьми, які перебувають у складних юридичних і психологічних обставинах. Малюнок дає змогу безпечно й м'яко виявити глибинні емоції, не провокуючи повторного переживання травми. Такий формат виявився

прийнятним навіть для дітей, які відмовлялись від інших форм комунікації. Методика показала себе як корисний елемент системного супроводу, оскільки дозволяє не лише діагностувати стан дитини, а й встановити початковий контакт для подальшої роботи. Її результати будуть доповнені іншими методиками в межах багатовимірного аналізу, що дозволить сформулювати цілісний висновок про емоційний стан дітей у провадженні.

У дослідженні самооцінки дітей було використано шкалу Дембо–Рубінштейн, адаптовану до вікових особливостей вибірки. Ця методика дає змогу визначити реальний рівень самооцінки, рівень домагань і ступінь їх розбіжності в різних сферах. Вимірювання проводиться шляхом нанесення позначок на вертикальні шкали, де кожна позначка відповідає певному рівню задоволеності або прагнення. Під час опитування діти самостійно позначали своє поточне уявлення про себе та бажаний рівень за кожним параметром. Такий підхід дозволив отримати не лише кількісні оцінки, а й виявити суб'єктивні уявлення про власну успішність і значущість. Результати аналізу шкал наведено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

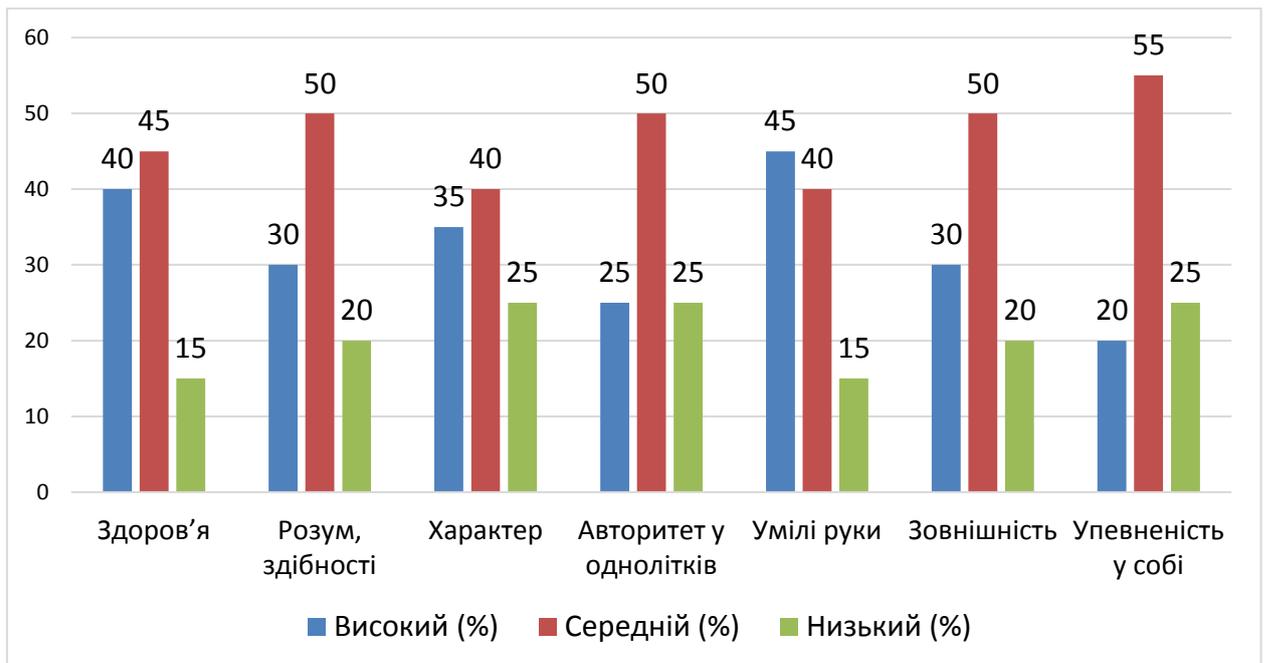
Рівень самооцінки дітей за шкалами методики Дембо–Рубінштейна

Шкала	Високий (%)	Середній (%)	Низький (%)
Здоров'я	40	45	15
Розум, здібності	30	50	20
Характер	35	40	25
Авторитет у однолітків	25	50	25
Умілі руки	45	40	15
Зовнішність	30	50	20
Упевненість у собі	20	55	25

Джерело: сформовано автором

Аналіз отриманих результатів (рис.2.2) свідчить про те, що найбільш високу самооцінку діти виявили у сферах, пов'язаних із практичними навичками та фізичним станом. Так, за шкалою «умілі руки» 45% опитаних відзначили високий рівень, тоді як за шкалою «здоров'я» цей показник становив 40 %. Це свідчить про збережену здатність спиратись на особисті ресурси в умовах стресу, а також про важливість тілесної активності як

джерела підтримки. Частина дітей продемонструвала середній рівень самооцінки, що може сигналізувати про помірну впевненість у власних можливостях. Низькі показники у цих сферах виявлено лише у 20–25% дітей, що підтверджує переважно позитивне сприйняття власних фізичних та практичних характеристик. У сукупності ці дані демонструють певну стабільність образу «Я» у діяльнісному та соматичному аспектах.

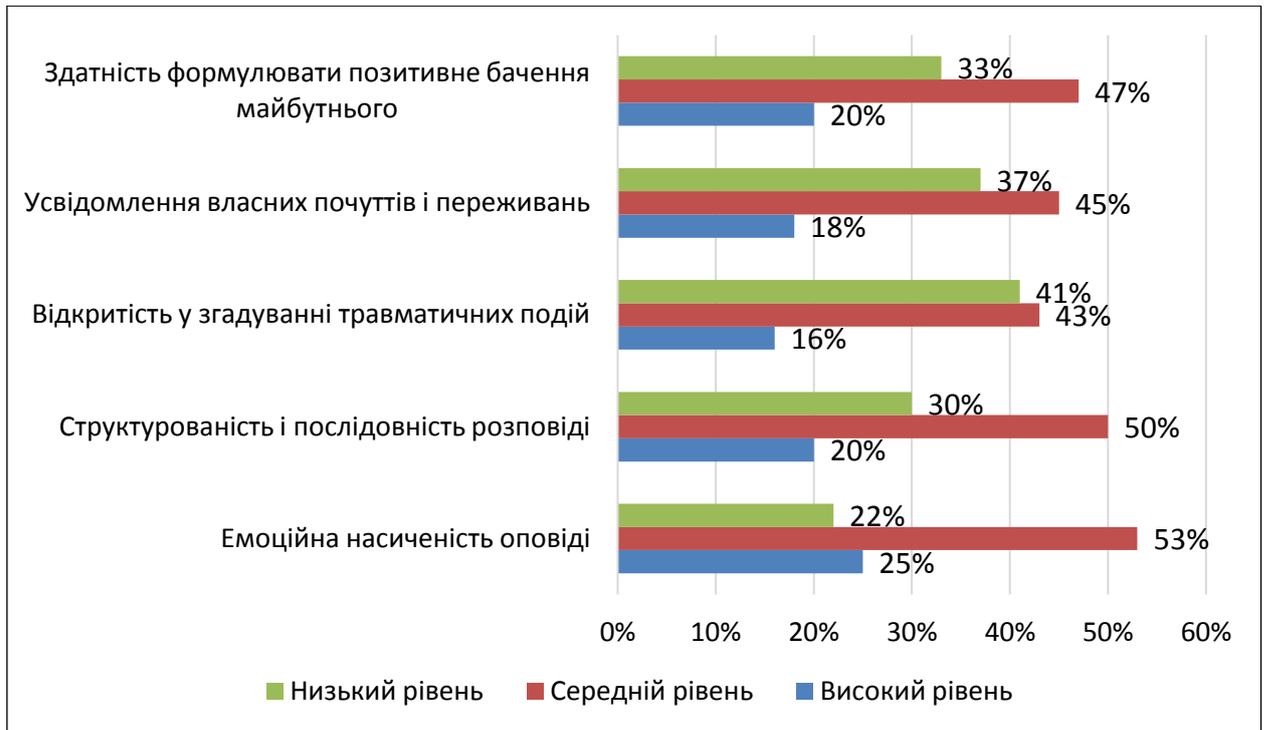
Рис. 2.2. Розподіл показників рівня самооцінки у підлітків за методикою Дембо-Рубінштейн (n=50)

Найменшою виявилася частка дітей з високим рівнем самооцінки за шкалою «упевненість у собі» – лише 20 %, а також за шкалою «авторитет у однолітків» – 25 %. Це вказує на виражені труднощі у сфері соціальної взаємодії та порушення базових відчуттів самоприйняття. Значна частина дітей обирала середній або низький рівень, що свідчить про знижену впевненість у своїй значущості, нестійке самосприйняття і залежність від зовнішніх оцінок. Така динаміка може бути наслідком попереднього травматичного досвіду, зокрема недостатньої підтримки з боку значущих дорослих. Низькі оцінки за цими шкалами створюють ризик формування негативного соціального сценарію в майбутньому. Це підкреслює

необхідність психокорекційної роботи, орієнтованої на розвиток внутрішніх опор і стійкого позитивного самообразу.

Інтерв'ю, побудоване на засадах наративної терапії, передбачає вільну форму спілкування, в якій дитина виступає головною дійовою особою у створенні власної розповіді про пережиті події. Такий формат дозволяє не лише збирати діагностичну інформацію, а й сприяє емоційному відновленню через усвідомлення й переосмислення досвіду. У ході дослідження аналізувалися ключові теми розповідей, емоційне забарвлення, наявність або відсутність зв'язного сюжету, рівень самоусвідомлення та здатність до рефлексії. Також враховувалися особливості поведінки під час інтерв'ю – уникання контактів, напруженість, мовчання або, навпаки, надмірна балакучість.

Узагальнені результати розподілу учасників за виявленими показниками, отриманими за методом наративної терапії (рис.2.3), вказують, що найбільш вираженим показником виявилася емоційна насиченість оповіді, де 25 % дітей продемонстрували високий рівень, 53 % – середній, а лише 22 % – низький. Це свідчить про те, що навіть в умовах стресу та психологічного навантаження більшість дітей зберігають здатність передавати свої почуття через розповідь. Водночас структурованість і послідовність викладу виявилася нижчою: лише 20 % учасників показали високий рівень, 50 % – середній і 30 % – низький. Така різниця може пояснюватися як когнітивними особливостями розвитку, так і різним ступенем пережитих подій. Особливої уваги потребує показник відкритості у згадуванні травматичних епізодів, де спостерігається найнижча частка високого рівня – 16 % підлітків, а також найвища кількість дітей із низьким рівнем – 41 %. Це демонструє характерний захисний механізм, коли дитина уникає вербалізації болісного досвіду навіть у безпечному діалозі. Результати цього блоку вказують на потребу у додатковій підтримці для формування відчуття довіри та безпеки під час взаємодії.

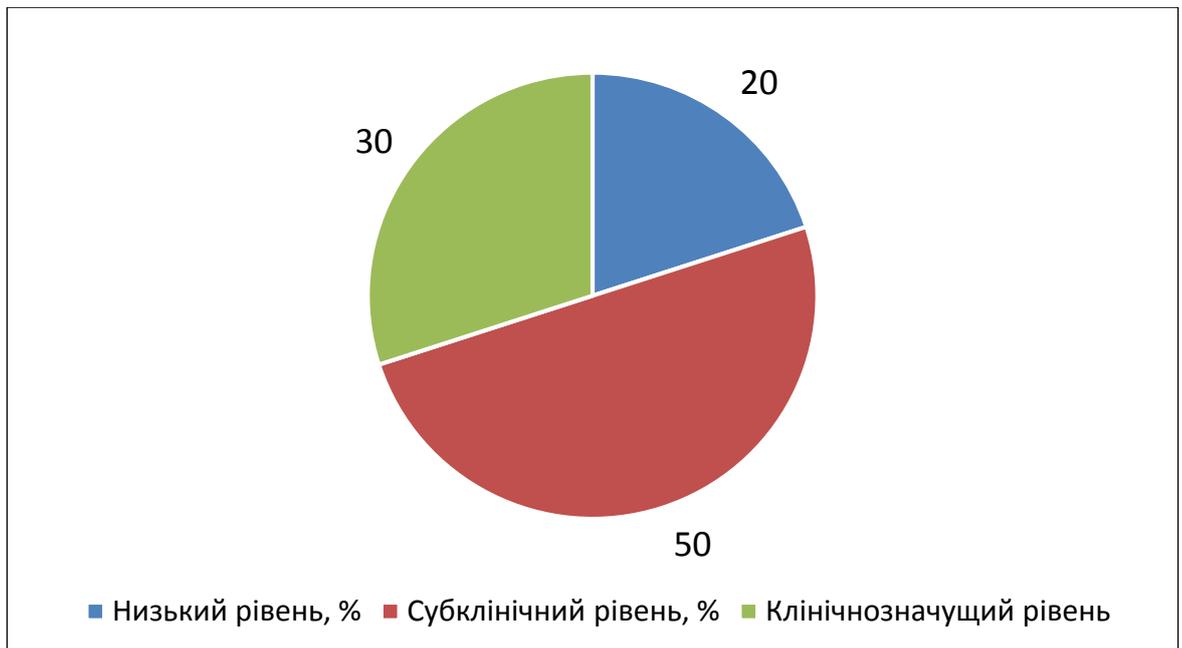
Рис.2.3. Розподіл рівнів прояву показників, отриманих за методом наративної терапії у підлітків (n=50)

Наступні показники демонструють загалом помірний рівень адаптивності дітей до вербалізації власного емоційного стану. Так, усвідомлення почуттів і переживань виявилось на високому рівні в 18% дітей, у 45% – на середньому та у 37% – на низькому. Це підтверджує попередній висновок про утруднення в емоційному самовираженні, що часто характерно для дітей із досвідом травматичних подій. Показник здатності формулювати позитивне бачення майбутнього також виявився посереднім: високий рівень у 21% досліджуваних, середній – у 47%, низький – у 33%. Незважаючи на непрості обставини, приблизно п'ята частина вибірки демонструє збережену здатність до конструктивного мислення, що є важливим прогностичним чинником у процесі реабілітації. Водночас кожна третя дитина не бачить позитивних перспектив, що вимагає подальшого психологічного втручання. Загальна тенденція вказує на потребу в послідовній роботі зі зниженням тривоги, зміцненням почуття суб'єктності та поступовим формуванням наративу, в якому травма не домінує. Отримані

дані підкреслюють ефективність якісного аналізу наративів як способу виявлення як проблемних зон, так і внутрішніх ресурсів дитини.

У структурі емпіричного дослідження для кількісної оцінки тривожності використано опитувальник SCARED-C, результати якого зведено за п'ятьма діагностичними шкалами. Для інтерпретації застосовано рекомендовані порогові значення, що дозволяють розрізнити низький, субклінічний і клінічно значущий рівні тривожності. Первинні індивідуальні бали були згруповані без персоніфікації, з розподілом за категоріями всередині кожної шкали. Окремо підраховано загальний сумарний показник тривожності, що відображає інтегральний емоційний стан дитини.

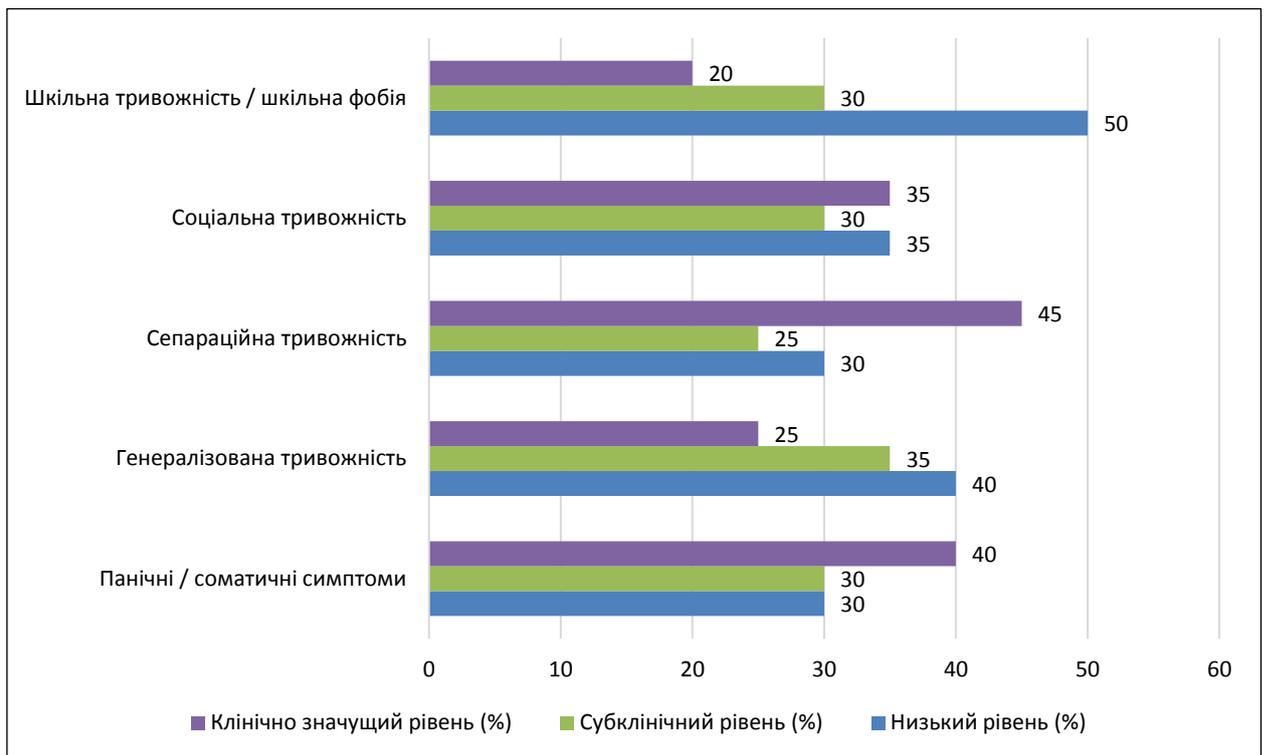
Як бачимо з діаграми на рис.2.4, загальний показник тривожності перевищив поріг у 30 %, що узгоджується з тенденцією до високих значень у підгрупах із сепараційною та панічною симптоматикою. У цілому дані демонструють спектр від локальних до багатовимірних тривожних проявів.

Рис.2.4. Розподіл показників рівнів загальної тривожності у підлітків, за методикою SCARED-C (n=50)

Порівняльний аналіз показників (рис.2.5) свідчить, що найбільш проблемною сферою для вибірки є сепараційна тривожність, де клінічно значущий рівень виявлено у 45% дітей. Другим за поширеністю є підвищений рівень панічних / соматичних симптомів, притаманний 40%

дітей, що може відображати тілесні реакції на стрес і очікування загрози. Соціальна тривожність має симетричні пропорції: 35 % дітей – у клінічно значущій зоні та стільки ж у низькій, що вказує на неоднорідність соціального досвіду. Для генералізованої тривожності високі показники зафіксовано у 25 % дітей, а відносна більшість (40 %) перебуває в низькій зоні, що свідчить про вибіркковість тривожних реакцій. Шкільна тривожність виявилася найменш вираженою: клінічний рівень – у 20 % дітей, половина вибірки в низькій зоні.

Рис.2.5. Порівняльний аналіз показників тривожності у підлітків, за методикою SCARED-C (n=50)

Зведений аналіз показав, що 60% дітей досягли клінічно значущих значень хоча б за однією шкалою, що підкреслює високий рівень психологічної вразливості вибірки.

Це означає, що у більшості дітей тривога не є ізольованою чи епізодичною, а проявляється принаймні в одному життєвому домені, потенційно ускладнюючи участь у процесуальних діях. Поєднання сепараційної тривожності з панічними симптомами вказує на потребу підтримки у ситуаціях розлучення з безпечною фігурою (батько, супровідний

дорослий) та при очікуванні допитів чи судових контактів. У дітей із соціальною тривожністю важливим є контроль обстановки спілкування та попереднє знайомство з процедурою. Зниження шкільної тривожності на фоні високих емоційних показників може свідчити про перерозподіл значущості стресорів на користь юридично значущих подій. Дані підтверджують необхідність диференційованих стратегій супроводу залежно від профілю тривоги. Такий підхід дозволяє мінімізувати ймовірність дезадаптивних реакцій та покращити ефективність психологічного супроводу.

Проведене емпіричне дослідження дозволило зібрати важливу інформацію щодо психологічного стану дітей, які беруть участь у кримінальному провадженні, та оцінити особливості їхнього емоційного реагування, самооцінки й рівня тривожності. Застосування комплексу методик забезпечило багатовимірне охоплення актуальних психологічних проявів, які можуть впливати на якість правової взаємодії з дитиною. Результати виявили наявність стійких індикаторів тривоги, порушень емоційної регуляції та ускладнень у формуванні позитивного образу «Я», що потребує врахування у практичній роботі з такими дітьми. Більшість учасників продемонстрували ознаки психологічної вразливості, яка проявляється не лише у вербальних відповідях, а й у малюнковій продукції та оцінних судженнях щодо себе. Водночас виявлені відмінності в структурі тривожних проявів свідчать про індивідуальну варіативність, яку не можна ігнорувати у процесі підтримки.

Аналіз малюнків неіснуючих тварин показав широкий спектр емоційних станів – від гіперкомпенсації до уникання – що вказує на складну внутрішню картину переживань. Шкала Дембо-Рубінштейн виявила занижену самооцінку в більшості дітей, а також високий рівень домагань без відповідного рівня впевненості, що може призводити до внутрішнього конфлікту та емоційного виснаження. Наративне інтерв'ю дозволило виявити труднощі з вербалізацією травматичного досвіду, наявність фрагментарних

або символічних розповідей, а також прагнення уникати певних тем. Показники за шкалою SCARED-C підтвердили значне поширення симптомів тривоги, причому найчастіше діти відчували напруження при розлуці, у соціальних ситуаціях або при нав'язливих думках. Важливим є також виявлення тих випадків, коли високий рівень тривожності поєднується з низькою самооцінкою, що підвищує ризик дезадаптивних реакцій.

Отримані дані підтверджують доцільність комплексного підходу до оцінювання психологічного стану дитини в умовах правової взаємодії. Жодна з методик окремо не дозволяє повністю охопити багатогранність внутрішнього світу дитини, яка зазнала стресу, пов'язаного з участю у слідчих діях чи судових засіданнях. Комбінування проєктивних, опитувальних та інтерв'ю-методів забезпечує як якісну, так і кількісну основу для формування психологічного висновку. Такий підхід сприяє більш точному прогнозуванню можливих реакцій дитини та розробці відповідної програми психологічного супроводу. Зібраний емпіричний матеріал дозволяє зробити висновок про високий рівень потреби в чутливому, персоналізованому підході під час комунікації з дітьми в межах кримінального процесу.

Отже, у процесі опису вибірки було охарактеризовано склад досліджуваної групи, що включала 50 дітей віком від дев'яти до чотирнадцяти років, які стали учасниками кримінального провадження в статусі потерпілих. Розподіл за віком, статтю та іншими ознаками дав змогу забезпечити репрезентативність аналізу та охопити різні аспекти психологічного стану дітей у межах провадження. Особливу увагу приділено критеріям добору та обґрунтуванню релевантності вибраних методик для виявлення рівня тривожності, самооцінки, емоційної регуляції та комунікативних характеристик. Кожна з методик забезпечила окремий вимір дослідження, що в сукупності дозволило сформувати цілісне уявлення про внутрішній стан дітей. У межах підпункту було надано змістовні характеристики застосованих процедур, що забезпечує методологічну

обґрунтованість подальших результатів. Представлені методики відображають як вербальні, так і невербальні канали дослідження, що відповідає віковим особливостям вибірки. Це створює надійну базу для глибшого аналізу отриманих емпіричних результатів.

Застосування проєктивного малюнку неіснуючої тварини та шкали самооцінки Дембо–Рубінштейн дало змогу виявити індивідуальні особливості ставлення дітей до себе, емоційного фону та внутрішніх конфліктів. Виявлено значну варіативність образів, що може свідчити про різні механізми психологічного захисту та рівень адаптації до стресових умов. Дані про самооцінку дозволили простежити нерівномірність оцінювання дітьми себе за різними шкалами, що потребує інтерпретації в контексті пережитої події. Спостерігалася тенденція до заниження або амбівалентної оцінки особистісних рис, що є типовим для дітей, які пережили психотравмувальну ситуацію. Отримані результати засвідчують, що навіть у межах одного вікового діапазону можливі суттєві відмінності у рівні самоусвідомлення та способах емоційного реагування. Комбінування кількісних і якісних методів дало змогу деталізувати особливості психоемоційного стану кожного учасника. Це забезпечило цілісність аналізу та стало основою для формування рекомендацій.

Опрацювання результатів наративного інтерв'ю та шкали SCARED-C дозволило виявити приховані ознаки емоційного дистресу, рівень ситуативної та генералізованої тривожності, а також ставлення дитини до власного досвіду. В інтерв'ю діти часто використовували метафори або узагальнення для опису свого стану, що свідчить про складність вербалізації травматичних подій. При цьому фахівець мав змогу оцінити не лише зміст повідомлень, а й структуру оповіді та характер емоційної регуляції. Результати опитувальника SCARED-C вказали на підвищені показники тривожності у більшості учасників, з особливо високими значеннями за шкалами соціальної тривожності та страху перед шкодою. Співставлення якісних та кількісних даних дозволило отримати багатовимірну картину

психоемоційного стану дітей. Такий підхід дає змогу не лише фіксувати рівень тривоги, а й розуміти глибинні причини та контексти, в яких вона проявляється. Це має важливе значення для формування ефективних заходів психологічного супроводу в межах правового процесу.

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1. Сутність поняття психологічного супроводу у контексті кримінального провадження: основні методи і технології

Психологічний супровід – це комплекс професійних заходів психолога або соціального педагога, спрямованих на створення оптимальних соціально-психологічних умов для емоційного благополуччя, розвитку, виховання та навчання дитини в контексті соціально-педагогічної взаємодії (вчитель + батьки + учень тощо).

Науковці застосовують термін «супровід» для опису недирективного підходу в психологічній допомозі, який зосереджується не тільки на поліпшенні чи вдосконаленні, а й на розвитку та саморозвитку особистісної самосвідомості.

Цей підхід запускає механізми саморозвитку та активізує внутрішні ресурси особистості [24]. Фахівці підкреслюють важливість підтримки природно сформованих реакцій, процесів і станів особистості, що дає змогу людині не тільки поліпшувати своє психічне та емоційне благополуччя, але й відкривати нові можливості для розвитку.

Інші дослідники також вказують на значення психологічного супроводу, який може розглядатися як системний підхід у професійній діяльності психолога. Вони визначають психологічний супровід як систему, орієнтовану на усвідомлення соціально-психологічних умов, що сприяють успішному навчанню та розвитку дитини в контексті шкільної взаємодії.

Також підкреслюється мультидисциплінарний характер супроводу, який забезпечує інтеграцію зусиль педагогів, психологів, соціальних та медичних працівників для формування орієнтаційного поля розвитку дитини. Вважається, що відповідальність за результат цього процесу лежить на самому суб'єкті розвитку, тобто на самій дитині.

Науковці розглядають психологічний супровід як специфічну позицію психолога в взаємодії з учасниками, де ключовими є принципи включення, участі та забезпечення. Психолог, на її думку, повинен створити умови для активної участі дитини в процесі розвитку, забезпечуючи необхідну підтримку і орієнтацію на результат.

Досліджуючи психологічний супровід особистісного розвитку молодших школярів, науковці систематизували характеристики учасників цього процесу, серед яких вчителі, психологи, адміністрація шкіл, батьки, а також їх функціональні обов'язки та можливі сфери діяльності. Вони підкреслюють важливість супроводжуючої діяльності кожного з фахівців, яку вони розглядають через призму створення умов для навчального процесу з урахуванням індивідуальних можливостей та розвитку кожного школяра.

Психологічний супровід, за їхнім визначенням, є організованою взаємодією між супроводжувачим і супроводжуваним, яка регулюється низкою принципів, серед яких: пріоритет інтересів дитини, безперервність супроводу, мультидисциплінарний підхід, єдине ставлення до дитини з боку всіх учасників процесу, постійний інформаційний обмін і чітке усвідомлення ролей і ліній взаємодії.

М. Мушкевич, аналізуючи систему психологічного супроводу молодших школярів, підкреслює, що психолог повинен будувати супровід так, щоб він був орієнтований на профілактику і розвиток позитивного настрою з самого початку навчання. Однак автор також зауважує, що для того, щоб створити належні умови для розвитку, необхідно мати чітке уявлення про цілісну картину особистісних змін і розуміння закономірностей їх виникнення. Без цього неможливо забезпечити ефективний процес супроводу [24].

Залежно від спрямованості роботи, психолого-педагогічний супровід охоплює різні підходи:

Перший тип – супровід-співробітництво, що включає спільне планування і аналіз діяльності дорослого та дитини, їхню взаємну творчість і рефлексію.

Це підхід, що вимагає від дитини прояву особистої відповідальності, творчих здібностей і унікальних якостей для самостійного вирішення проблем, які виникають.

Другий тип – супровід-ініціювання, що має свої корені ще в часи Сократа. Як влучно висловилася М. Монтессорі: "Допоможи мені зробити це самому, не виконуючи за мене, спрямуй мене в потрібне русло, підштовхни до прийняття рішення, а решту я зроблю сам". В цьому підході педагог і психолог створюють умови для вільного, самостійного вибору дитиною шляху та способів вирішення виховних завдань, що сприяє відкриттю моральних істин, загально визнаних у суспільстві. Діти реалізують свій творчий потенціал, зберігаючи свою індивідуальність і розвиваючи її.

Третій – супровід-попередження, коли важливу роль відіграє врахування вікових особливостей та обмеженого досвіду дитини. Діти часто не усвідомлюють наслідки своїх вчинків, слів і дій. Вони можуть не помічати ознак неблагополуччя в різних видах діяльності чи міжособистісних стосунках. У межах супроводу-попередження педагог і психолог передбачають можливі помилки дитини та допомагають вибрати адекватні рішення, враховуючи її поведінку та проблеми. Цей підхід є ефективним, якщо він є ненав'язливим, делікатним, сучасним, психологічно та педагогічно грамотним, а також правильно дозованим, виконуючи своє виховне і розвивальне призначення [24].

Об'єкт, предмет та зміст психолого-педагогічного супроводу поступово розширюються, а цей напрямок роботи набуває все більшого значення в контексті виховання, здатного поступово замінювати контроль на різних етапах розвитку дитини. Н. Крилов зазначав, що у випадку дружніх взаємин між дорослим і дитиною, виховання як окрема педагогічна діяльність втрачає свою необхідність. Важливу роль у формуванні теоретико-методичних основ

психолого-педагогічного супроводу відіграли уточнення, які підкреслюють, що такі засади підтримують ідеї особистісно-орієнтованого підходу, сприяючи розвитку суб'єктного потенціалу дитини.

Попри те, що психолого-педагогічний супровід не має чіткого і завершеного наукового визначення, він охоплює багато наукових сфер: педагогіку, соціальну педагогіку, психологію, соціологію. Це також стосується методів виховання, таких як "вільне спілкування" або "товариські взаємини між дорослим і дитиною", що є важливими аспектами цього підходу.

Аналіз літератури щодо психолого-педагогічного супроводу дозволяє виділити різні критерії для його класифікації, серед яких можна відзначити форму роботи, предмет і об'єкт. Наявність дискусій стосовно ефективності такого супроводу також є важливою темою. Виокремлюють дві основні групи критеріїв для оцінки ефективності: перша стосується розвитку дитини, а друга – позитивного впливу умов навчання та виховання на цей процес. Однак, незважаючи на ці критерії, їх точне визначення є складним завданням, яке потребує більшої конкретизації, зокрема через нормативні орієнтири для різних вікових категорій [13].

Психологічний супровід є широким поняттям, яке застосовується в роботі з різними категоріями осіб. Цей вид психологічної діяльності варто відокремлювати від інших форм допомоги, що надається в складних життєвих ситуаціях, наприклад:

Медична реабілітація – це комплекс лікувальних заходів, спрямованих на відновлення порушених або втрачених функцій організму, активацію компенсаторних механізмів та створення умов для повернення до нормального стану життя, а також для профілактики ускладнень і рецидивів захворювань [24].

Психолого-педагогічна реабілітація являє собою комплекс заходів, що поєднують психологічну та педагогічну роботу, спрямовану на розвиток у дитини навичок, умінь і знань, необхідних для успішної адаптації в

суспільстві. Ця система включає формування адекватної самооцінки, розуміння своїх можливостей, засвоєння норм суспільної поведінки та інших ключових компетенцій, реалізуючи їх через цілісну навчально-виховну діяльність [17].

Соціальна реабілітація – це комплекс заходів, спрямованих на відновлення здатності особистості до самостійної діяльності в родині та суспільстві, а також на повернення її активної участі в житті і соціального статусу.

Це досягається через соціально-середовищну орієнтацію, адаптацію до побутових умов, соціальне обслуговування та забезпечення потреб у технічних засобах реабілітації.

Психологічна реабілітація – це комплекс заходів, орієнтованих на відновлення та корекцію психологічних функцій і якостей особистості, а також на створення сприятливих умов для її розвитку та самоствердження. Включає в себе діагностику психологічного стану, підбір методів корекції, консультування та прогнозування психологічних процесів.

Психологічна корекція – це індивідуальний процес впливу на різні аспекти особистості (пізнавальні, мотиваційні, комунікативні, емоційно-вольові), що має на меті виправлення відхилень та забезпечення здорового розвитку.

Психологічна терапія – це комплекс методів лікування психічних, нервових і психосоматичних розладів, що має на меті зменшення або повне усунення симптоматики (клінічно орієнтована психотерапія) та зміну ставлення особистості до себе і навколишнього середовища (особистісно орієнтована психотерапія).

Психологічне консультування – це організована взаємодія між психологом і клієнтом, яка допомагає побачити проблеми з іншого ракурсу, знайти альтернативні варіанти вирішення ситуацій [24].

Психологічна профілактика – система заходів, спрямована на попередження психічних порушень, запобігання відхиленням у розвитку особистості та міжособистісних стосунках, а також уникнення конфліктів.

Психологічна підтримка – це система методів і засобів, що сприяють оптимізації психоемоційного стану особистості, допомагають в її самосвідомості, професійному самовизначенні, підвищенні конкурентоспроможності та кар'єрному розвитку [27].

Психологічна адаптація – це набір заходів, що орієнтований на формування здатності особистості адаптуватися до вимог суспільства через прийняття його норм і цінностей.

Аналіз психологічної літератури показує, що супровід є особливою формою тривалої соціальної та психологічної підтримки. На відміну від корекції, яка зосереджена на виправленні недоліків, супровід орієнтований на виявлення та розвиток потенціалу людини, акцентуючи увагу на її власних силах і можливостях, а також на створенні умов для відновлення зв'язку з навколишнім світом. Психологічний супровід у вітчизняній психології, педагогіці та соціальній роботі відповідає прогресивним підходам, що акцентують розвиток індивідуальних ресурсів особистості.

Завдання супроводу залежать від індивідуальних особистісних особливостей та ситуації, в якій надається допомога. Ключовою характеристикою психологічного супроводу є перехід від залежності до самопомоги, коли людина з позиції «Я не можу» переходить до «Я можу справлятися з життєвими труднощами самостійно».

Отже, психологічний супровід – це комплексна діяльність психолога, спрямована на формування умов для розвитку знань, навичок і умінь, що сприяють успішній адаптації, реабілітації та особистісному становленню клієнта. Це системний процес, який охоплює психолого-консультативні, клініко-психологічні та психотерапевтичні заходи з метою нормалізації стосунків, інтеграції та самореалізації особистості.

Основні характеристики психологічного супроводу включають його процесуальність, недирективність, пролонгованість, зануреність у реальне життя клієнта та встановлення особливих взаємин між учасниками процесу. Психологічний супровід – це цілісна система, що складається з кількох етапів, кожен з яких виконує свою функцію у загальному процесі.

До основних етапів супроводу відносяться: діагностика, що є основою для постановки цілей; відбір та застосування відповідних методів і засобів; аналіз проміжних і кінцевих результатів, що дозволяє коригувати хід роботи для досягнення найкращих результатів.

У процесі супроводу психолог має на меті допомогти у вирішенні таких основних завдань:

1. визначити «місце», де знаходиться клієнт на момент звернення, виявити його проблему, а також з'ясувати причини життєвого неблагополуччя. Це відповідає діагностичному етапу;
2. встановити «місце», до якого клієнт прагне прийти, разом із ним створити образ бажаного стану, а також визначити реальність досягнення цього стану, тобто сформулювати напрямок та окреслити шляхи реабілітації;
3. допомогти клієнту досягти мети та реалізувати свої бажання.

Подальше удосконалення підходів до психологічного супроводу передбачає чітке формулювання ідеології роботи, орієнтованої на створення психологічних умов для розвитку особистості в різних ситуаціях мікро- та макросоціальної взаємодії.

Сутність поняття психологічного супроводу у контексті кримінального провадження визначається як комплексна система заходів, спрямованих на забезпечення емоційного, психологічного та соціального благополуччя особи, яка стала учасником кримінального процесу. Цей супровід особливо важливий у випадку, коли йдеться про дітей, які виступають потерпілими або свідками злочинів. Основною метою психологічного супроводу є мінімізація негативного впливу кримінального провадження на психічний стан дитини, зниження рівня стресу та створення умов для її реабілітації. В умовах слідчих

дій важливо забезпечити захист дитини від ретравматизації, що може відбуватися внаслідок допитів або інших процесуальних дій [13, с. 130].

Психологічний супровід у контексті кримінального провадження включає кілька ключових компонентів. Перш за все, це емоційна підтримка, яка надається дитині під час її участі у слідчих діях чи судових засіданнях. Залучення кваліфікованих психологів, які володіють спеціалізованими методиками роботи з дітьми, дозволяє не лише знизити рівень тривожності, але й покращити якість свідчень [5, с. 97]. Як зазначається в методичних рекомендаціях щодо роботи з дітьми за методикою "Зелена кімната", створення дружнього середовища є важливим аспектом забезпечення психологічного комфорту дитини [37, с. 22].

Іншим важливим компонентом психологічного супроводу є діагностика емоційного стану дитини. Це дозволяє визначити ступінь її травматизації та розробити індивідуальний план підтримки. Застосування стандартизованих методик оцінки, таких як опитувальники та проєктивні тести, дозволяє виявити потенційні ризики для психічного здоров'я дитини [6, с. 114]. У цьому контексті важливо враховувати індивідуальні особливості дитини, її вікові та соціальні характеристики, що сприяє підвищенню ефективності реабілітаційних заходів [28, с. 218].

Особливе значення у процесі психологічного супроводу мають заходи реабілітації, які проводяться після завершення кримінального провадження. Діти, які зазнали травматичного досвіду, потребують довготривалих програм підтримки, спрямованих на відновлення їхнього психічного здоров'я та соціальної адаптації. Участь сім'ї дитини у цих програмах є обов'язковою умовою, оскільки вона забезпечує емоційну стабільність і сприяє зміцненню міжособистісних зв'язків. Психологи також відіграють важливу роль у навчанні батьків навичкам ефективної підтримки дитини, що є запорукою успішної реабілітації [7, с. 603].

В умовах воєнного стану психологічний супровід набуває особливої актуальності, оскільки діти, які стають свідками чи жертвами насильства,

можуть зазнавати серйозних емоційних потрясінь. Як свідчать дослідження, діти, які пережили травматичні події, потребують особливих підходів у роботі, що включають використання інтерактивних методик, таких як арт-терапія, казкотерапія та інші форми терапії. Ці методики сприяють емоційному розвантаженню та допомагають дитині впоратися з пережитими труднощами [39, с. 219].

Окрім того, важливо враховувати досвід міжнародних практик, які пропонують ефективні моделі взаємодії з дітьми у кримінальних провадженнях. Наприклад, у країнах Скандинавії активно застосовують методи залучення мультидисциплінарних команд, що включають психологів, соціальних працівників та юристів [1, с. 132]. Цей підхід дозволяє створити безпечне середовище для дитини та забезпечити всебічну підтримку на всіх етапах кримінального провадження [4, с. 200].

Таким чином, психологічний супровід у контексті кримінального провадження є багатокомпонентною системою заходів, що спрямовані на забезпечення емоційного та психологічного благополуччя дитини. Впровадження інноваційних методик, залучення кваліфікованих фахівців та розробка індивідуальних програм підтримки є ключовими умовами ефективного захисту прав та інтересів дітей у складних життєвих обставинах.

Для повноцінного розуміння характеру, поведінки та наявних проблем дитини, важливо проводити детальне психологічне дослідження. Це дозволяє окреслити основні завдання для реабілітації, визначити вплив психологічних і педагогічних факторів на хід процесу, а також виявити можливі труднощі, такі як тривожність, страхи, агресивна поведінка чи інші прояви дезадаптації та дезорганізації. Поглиблений аналіз стану дитини сприяє визначенню причин її емоційного чи поведінкового дискомфорту та допомагає окреслити шляхи виходу з кризових станів [26, с. 98].

Психологічна робота повинна бути спрямована на подолання відчуження дитини. Одним із ключових аспектів є корекція її емоційного стану та створення довірливих і комфортних стосунків з фахівцями, які

працюють з дитиною. Залучення різних методів психотерапії – як індивідуальних, так і групових – дозволяє адаптувати процес допомоги до потреб дитини. Для дітей можуть застосовуватись спеціалізовані методики, що спрямовані на відновлення їхнього психічного стану.

Основна мета надання допомоги дітям, які зазнали насильства, полягає у формуванні здорового уявлення про себе, зміцненні позитивного ставлення до власної особистості та набутті здатності до конструктивних дій. Зокрема, психологічна допомога спрямована на:

- розвиток позитивного «Я»-образу дитини;
- вдосконалення навичок для конструктивної взаємодії та формування довірливих стосунків з іншими людьми;
- відновлення почуття власної гідності, впевненості у собі та здатності до самопізнання;
- розвиток соціальних умінь і особистісних якостей;
- формування навичок самостійного прийняття рішень;
- корекцію неправильної або «сексуалізованої» поведінки [26, с. 98].

Реабілітація дітей, які постраждали від насильства, є багаторівневим процесом і передбачає проведення комплексного психолого-педагогічного обстеження. У рамках діагностики вивчається психологічний стан дитини, умови її виховання, особливості сімейного оточення, індивідуальні риси розвитку, інтереси, а також можливі причини конфліктів, втеч з дому чи інших девіантних проявів. Цей процес є складним і тривалим, вимагаючи участі фахівців різних напрямків.

Допомога дитині, яка пережила важкі життєві обставини, відчувала дефіцит батьківської уваги або турботи, стикалася з деприваціями чи травмами різного характеру, потребує уважного й ретельного підходу. Залучення команди фахівців різного профілю забезпечує системний аналіз проблем та пошук оптимальних шляхів їх вирішення.

Досягнення позитивних змін у поведінці дитини можливе лише шляхом послідовного виконання комплексу психологічних завдань. Кожен

етап цього процесу сприяє покращенню стану дитини, відновленню її внутрішньої рівноваги та інтеграції у соціальне середовище [26, с. 99].

Діти, які стали жертвами насильства, часто переживають ці події дуже гостро і намагаються уникати спогадів про них, не бажаючи ділитися болючими моментами з іншими людьми. Тому для їхнього допиту необхідний особливий підхід. Важливо враховувати, що багато з цих дітей живуть у стані ізоляції, відчують постійний страх і не знають, куди звернутися за допомогою, особливо якщо насильство вчинене близькою особою, від якої залежить їхня безпека [28].

Допит малолітньої особи слід проводити після збору свідчень від дорослих і аналізу інших матеріалів справи, з метою формування ймовірних версій подій та визначення належної тактики. Водночас важливо дослідити особу підозрюваного, зокрема встановити його вік, що має значення не лише з кримінально-правового та процесуального аспекту, а й з погляду криміналістичної тактики та психології. На етапі підготовки слідчий може виявити індивідуально-психологічні характеристики дитини, її сильні й слабкі сторони, схильність до фантазування, а також сімейні стосунки. Практика розслідувань знає чимало випадків, коли діти віком 3-5 років під час допиту надавали важливу інформацію, що допомагала встановити істину у справі [5, с. 22].

Здатність жертви усвідомлювати характер подій, що відбуваються з нею, свідчить про її психічний розвиток, що дозволяє їй зрозуміти сексуальні аспекти взаємин між чоловіком і жінкою, оцінити поведінку особи протилежної статі й розібратися в ситуації. Здатність усвідомлювати події включає розвиток вищих психічних функцій, зокрема самосвідомості, критичного мислення, емпатії та комунікативних навичок. Ступінь розвитку цих функцій визначається інтелектуальними можливостями потерпілого, його темпераментом і рисами характеру.

Діти одного віку можуть мати значні відмінності в рівні психічного розвитку. Однак, зважаючи на загальні закономірності, можна виділити типові риси психіки для дітей певної вікової категорії.

Як показує практика, в кримінальних справах, пов'язаних із насильством щодо дітей, важко однозначно оцінити рівень психічного розвитку дитини. Тому важливу роль відіграє судово-психологічна експертиза, яка в більшості випадків дає змогу більш детально з'ясувати обставини справи й визначити правдивість чи помилковість інтерпретації подій, з якими мала справу малолітня особа.

Спираючись на практичний досвід фахівців-психологів, які працюють у науково-дослідних установах судових експертиз, О. Герасименко та Т. Савкіна виокремлюють кілька видів судово-психологічної експертизи, які найчастіше призначаються слідчими чи судом під час досудового розслідування та судового розгляду справ за участю неповнолітніх (у тому числі малолітніх) осіб:

- експертиза індивідуально-психологічних особливостей неповнолітніх, що проводиться з метою визначення конкретних психологічних особливостей, які впливають на поведінку дитини в певних ситуаціях;
- експертиза здатності неповнолітньої особи, яка є обвинуваченою або підсудною та має психічні відхилення, не пов'язані з психічними захворюваннями, усвідомлювати власні дії та керувати ними, що дозволяє оцінити її здатність повністю розуміти та контролювати свої вчинки;
- експертиза спроможності неповнолітніх свідків або потерпілих адекватно сприймати обставини, які мають значення для кримінального провадження, та надавати достовірні свідчення на їх основі;
- експертиза здатності неповнолітньої жертви сексуального насильства розуміти зміст і значення таких дій, а також чинити їм опір [8, с. 78].

Дані для проведення такої експертизи збирає слідчий, який у ході допитів батьків, друзів, учителів та інших осіб з'ясовує життєві умови малолітнього, його взаємини з батьками, шкільну атмосферу, а також вплив оточення на потерпілого. Особливо важливим є з'ясування поведінки дитини до, під час і після вчинення злочину, а також її ставлення до події та її сприйняття.

При визначенні осіб, яких необхідно залучити до допиту, слідчий керується кримінально-процесуальними нормами, що встановлюють обов'язкові вимоги для проведення слідчих дій за участю дітей. У деяких випадках може виникнути потреба у залученні спеціалістів, які нададуть технічну допомогу або допомогу в конкретних сферах. Однак велика кількість присутніх осіб може бути подразником для дитини, тому доцільним є використання відеоконференцзв'язку, коли основний склад учасників допиту знаходиться в іншій кімнаті.

Згідно зі ст. 227 КПК України, під час слідчих дій за участю малолітнього обов'язково має бути присутнім його законний представник, а також педагог або психолог, і за потреби – лікар [16]. Законодавець запропонував альтернативний підхід до залучення обов'язкових осіб під час допиту. Однак, на нашу думку, під час опитування дитини, яка постраждала від насильства, особливо із застосуванням анатомічних ляльок чи демонстраційних засобів, участь психолога має бути обов'язковою, а не факультативною. Це обумовлено тим, що малолітні діти часто схильні до самонавіювання, фантазування, викривленого сприйняття подій і фактів, мають недостатній словниковий запас, а також можуть плутати форми, кольори чи розміри. Отже, їхні свідчення вимагають обов'язкової психологічної інтерпретації. Враховуючи особливості розвитку дітей, психолог, знаючи ці фактори, допомагає слідчому оцінити свідчення та правильно сформулювати запитання з урахуванням педагогічних і психологічних аспектів.

Діти, які зазнали злочинів сексуального характеру, потребують особливого ставлення, оскільки вони пережили втручання у свій внутрішній світ, і відтворення цих подій є для них складним. Такі переживання можуть негативно вплинути на їх розвиток, викликати психологічні проблеми, що завадять їм створювати гармонійні стосунки в майбутньому. Тому важливо встановити психологічний контакт і забезпечити довіру під час допиту [1, с. 281].

Психолог має право вносити заяви до протоколу слідчих або інших процесуальних дій, здійснювати спостереження, надавати консультації з фахових питань, сприяти складанню протоколів, а також, за дозволом слідчого, ставити запитання іншим учасникам процесу. Проте, як зазначають С. Белан і Т. Луценко, ці повноваження є обмеженими, оскільки психолог не має права оцінювати правильність проведення допиту неповнолітнього або діяти самостійно, без вказівок слідчого [4, с. 32].

Проте не йдеться про пасивну роль психолога. Більшість дослідників вважають, що психолог повинен активно взаємодіяти зі слідчим під час допиту малолітньої особи. «Щоб участь психолога була ефективною, слід заздалегідь обговорити з ним стратегію допиту та визначити, яку інформацію потрібно отримати, що дозволить правильно організувати процес допиту і підготувати перелік запитань з урахуванням індивідуальних особливостей дитини», – зазначає В. Мозгова [23, с. 95]. Крім того, навіть якщо дитина здається фізично і психологічно стійкою після пережитого, тільки психолог може оцінити її самопочуття та за потреби надати кваліфіковану допомогу, а також допомогти дитині знизити рівень страху, сорому, провини чи гніву, застосовуючи різні методики [6, с. 75].

Під час допитів малолітніх необхідно враховувати їхню швидку втому та складність тривалого зосередження на одній темі. Тривалість бесіди слід максимально скоротити. Залежно від психологічних особливостей дитини, слідчий має передбачити перерви, під час яких психолог допоможе дитині відновити сили та відволіктися від основної теми розмови.

Запрошуючи психолога, враховують стать дитини. Практика свідчить, що дівчатка легше контактують із жінками, а хлопчики частіше надають перевагу чоловікам, хоча іноді й вони обирають жіночий супровід. Ці аспекти обов'язково уточнюють до початку допиту.

Щоб зібрати свідчення без стресу та уникнути психологічної травми, варто використовувати демонстраційні матеріали, такі як анатомічні ляльки. Вони допомагають дитині асоціювати себе з іграшкою та наочно показати, що саме сталося. Спілкування через запитання від третьої особи сприяє встановленню контакту між дитиною, психологом і слідчим [31, с. 216]. Водночас такі засоби можуть використовувати лише фахівці з відповідною підготовкою, у присутності досвідченого психолога, щоб уникнути вторинної травми.

Для проведення допиту важливо створити атмосферу довіри. Дітям комфортніше у знайомій та дружній обстановці (будинок, дитячий садок). Оптимальним варіантом є спеціалізовані приміщення, облаштовані дитячими меблями, іграшками, анатомічними ляльками тощо – так звані «Кризові кімнати, дружні до дитини». Це сприяє встановленню глибшого психологічного контакту [3, с. 64].

Приміщення має бути оснащено камерами для запису, аудіо- та відеотехнікою, мікрофонами, навушниками тощо [41, с. 32]. Використання записувальної апаратури забезпечує точність свідчень і їх подальше використання.

Кількість присутніх під час допиту слід обмежити, щоб мінімізувати вплив сторонніх факторів. При відеозв'язку основні учасники залишаються в іншій кімнаті, спостерігаючи за процесом. Перед початком перевіряють справність обладнання, якість звуку та відео. Також слідчий заздалегідь готує всі необхідні матеріали, такі як протоколи, папір, олівці, малюнки чи фотографії.

Сучасні технічні засоби, такі як фото- та відеофіксація, можуть значно спростити роботу слідчого, дозволяючи йому зосередитися на тактичних

аспектах. Після допиту матеріали можна переглянути в уповільненому режимі, акцентуючи увагу на ключових деталях.

Згідно з ч. 2 ст. 104 КПК України, якщо під час допиту використовується технічна фіксація, текст свідчень може не включатися до протоколу за умови, що жоден із учасників не наполягає на цьому. У такому випадку в протоколі вказується, що свідчення зафіксовані на інформаційному носії, який додається до документу. Для якісного застосування технічних засобів, таких як звукозапис і відеозапис, доцільно залучати спеціаліста, оскільки слідчий має зосередитися на встановленні психологічного контакту з дитиною, а фіксацію забезпечуватиме технічний фахівець [48].

Хоча КПК України не передбачає обов'язкової участі спеціаліста під час допиту в режимі відеоконференції, деякі науковці вважають це недоліком, який слід усунути на законодавчому рівні. Вони аргументують це потребою забезпечення якісного зображення та звуку, а також інформаційної безпеки. Про використання відеоконференції малолітню особу повідомляють заздалегідь, максимально делікатно.

Перед початком допиту слідчий має переконатися у сприятливості умов, а технічний спеціаліст – у належній якості зв'язку. Дитину запрошують до кімнати, де вона може обрати комфортне для неї місце. Камери заздалегідь налаштовуються для забезпечення оптимального огляду.

Слідчий разом із психологом працюють над встановленням психологічного контакту з дитиною. Для цього проводиться бесіда на нейтральні теми, наприклад, про захоплення, домашніх улюбленців або мрії. З урахуванням вікових особливостей дитини визначається рівень володіння мовою, розуміння запитань і термінів, що використовуються. У випадку з молодшими дітьми перевіряється сприйняття часу, орієнтація у просторі, знання днів тижня, сезонів, а також кольорів, форм і розмірів.

Практика показує, що робота з дітьми, які постраждали від насильства, є надзвичайно складною. У такій ситуації психолог, який виступає

спеціалістом, має працювати у тандемі зі слідчим, допомагаючи в комунікації з дитиною.

Науковці слушно зазначають, що спеціаліст є помічником для суб'єктів, які проводять розслідування. І. Пиріг акцентує, що визначення поняття «спеціаліст» зазвичай зосереджується на характеристиці спеціальних знань, однак їхній перелік часто є неповним. Вирізняють наукові й технічні знання, однак ігнорують інші аспекти, звужуючи або, навпаки, надмірно розширюючи роль спеціаліста [33, с. 269].

Під час розслідування злочинів проти життя, здоров'я, статевої свободи та недоторканості особи важливо залучати фахівців з медицини, що значно підвищує ефективність слідчих дій.

3.2. Інноваційні підходи до психологічної підтримки дітей у кримінальному провадженні

Інноваційні підходи до психологічної підтримки дітей у кримінальному провадженні є ключовим аспектом забезпечення їх прав і захисту у процесі досудового розслідування та судового розгляду. В умовах підвищеного стресу та ризику ретравматизації дітей важливо застосовувати сучасні методики, що враховують їхні вікові, емоційні та психологічні особливості. Одним із найефективніших підходів є використання методики "Зелена кімната", яка забезпечує комфортне середовище для допиту дітей та дозволяє уникнути повторної травматизації. Як зазначає О. Кубарева, організація спеціальних умов для проведення допиту значно знижує рівень тривожності у дітей і підвищує якість отриманих свідчень [19, с. 134]. Крім того, міжнародний досвід, зокрема практика скандинавських країн, демонструє ефективність залучення спеціально підготовлених фахівців, які мають відповідну кваліфікацію для роботи з дітьми, що підтверджується дослідженням О. Копана [13, с. 129].

Серед інноваційних підходів важливе місце займає методика опитування із залученням мультидисциплінарної команди. Включення психологів, юристів, соціальних працівників та медичних фахівців дозволяє забезпечити всебічний супровід дитини. Як зазначає Я. Юрків, мультидисциплінарний підхід сприяє зниженню рівня стресу у дітей і забезпечує координацію дій між учасниками процесу [47, с. 220]. Такий підхід є важливим не лише для захисту прав дітей, але й для підвищення ефективності слідчих дій. Окрім цього, впровадження технологій, що ґрунтуються на принципах відеофіксації допитів, дозволяє зберегти деталі розповіді дитини та уникнути повторних опитувань, що підтверджується дослідженнями, проведеними Н. Мілорадовою і Н. Пашко [22, с. 20].

Особливу увагу слід приділяти підготовці фахівців, які працюють із дітьми у кримінальному провадженні. Відповідно до досліджень В. Коциця

та О. Рівчаченка, професійно-психологічна підготовка слідчих є ключовим елементом у мінімізації негативних наслідків для дитини під час допиту [16, с. 97]. Фахівці мають володіти не лише знаннями у сфері права, але й навичками психологічної підтримки та комунікації з дітьми. Важливо також застосовувати методики, що враховують індивідуальність кожної дитини. Наприклад, методичні рекомендації щодо опитування дітей, які стали жертвами насильства, розроблені групою фахівців під керівництвом Т. Цюман, містять конкретні інструменти для роботи з дітьми, які пережили травматичні події [22, с. 114].

Інноваційним підходом є також залучення інтерактивних технологій, таких як віртуальна реальність, для моделювання слідчих дій у безпечному середовищі. Це дає змогу дитині відчувати себе захищеною і підготуватися до можливих викликів. Як зазначає Л. Прудка, використання таких технологій значно покращує адаптацію дітей, які постраждали від насильства, до процесуальних дій [39, с. 220]. Крім того, інтерактивні методики дозволяють фахівцям ефективніше зрозуміти емоційний стан дитини та надати їй необхідну підтримку. Водночас досвід інших країн, зокрема США, свідчить про успішне впровадження таких інструментів у систему правосуддя [13, с. 132].

Важливим елементом психологічної підтримки є реабілітація дітей після завершення кримінального провадження. Цей етап передбачає роботу з родиною дитини, а також застосування довгострокових програм соціальної адаптації. Як зазначає М. Парасюк, реабілітаційні програми повинні враховувати потреби дітей, які пережили викрадення або депортацію, що є надзвичайно актуальним в умовах сучасних викликів [31, с. 603]. У цьому контексті важливою є роль соціальних працівників та психологів, які координують заходи з підтримки дитини. Злагоджена робота мультидисциплінарних команд дозволяє забезпечити безпечне середовище для реабілітації та повернення до нормального життя.

Таким чином, інноваційні підходи до психологічної підтримки дітей у кримінальному провадженні є важливим елементом захисту їх прав та забезпечення справедливого правосуддя. Впровадження методики "Зелена кімната", мультидисциплінарного підходу, інтерактивних технологій та якісної підготовки фахівців є ключовими компонентами цього процесу. Міжнародний і національний досвід свідчить про необхідність постійного вдосконалення методик роботи з дітьми, які стали жертвами злочинів. Інтеграція цих підходів у правову та соціальну систему України дозволить не лише захистити права дітей, але й створити умови для їхньої реабілітації та адаптації в суспільстві. Інноваційні технології та програми мають стати невід'ємною частиною сучасної практики захисту дітей, що сприятиме підвищенню ефективності кримінального правосуддя та забезпеченню їхнього благополуччя.

3.3. Психологічні рекомендації для вдосконалення роботи з дітьми-потерпілими

Робота з дітьми-потерпілими в кримінальному провадженні є надзвичайно чутливим процесом, що вимагає високого рівня професіоналізму, емпатії та дотримання етичних норм. По-перше, слід впроваджувати спеціалізовані тренінги для працівників правоохоронних органів, які працюють із дітьми. Ці тренінги мають охоплювати психологічні аспекти роботи з травматичними подіями, навички ненасильницького спілкування та методи зниження стресу у дітей. По-друге, необхідно створити спеціалізовані дитячі кімнати для проведення допитів, обладнані в нейтральному стилі, щоб забезпечити комфорт та зменшити тривожність у дітей. Такі кімнати повинні бути оснащені сучасною технікою для фіксації свідчень, що дозволить уникнути повторних допитів та додаткових стресових ситуацій для дитини. Нарешті, слід забезпечити юридичну підтримку дітям та їхнім сім'ям під час всього процесу розслідування.

Особливу увагу варто приділяти питанням конфіденційності та захисту інформації про дітей-потерпілих. Необхідно розробити чіткі інструкції щодо обмеження доступу до персональних даних дитини та забезпечення їх збереження. Працівники, які залучені до справи, повинні дотримуватися етичних стандартів та розуміти важливість захисту приватності. Додатково варто створити мережу психологічної допомоги для дітей, що включає індивідуальні та групові консультації. Така мережа має працювати в тісній співпраці з правоохоронними органами, забезпечуючи комплексний підхід до допомоги дітям.

Також необхідно створити чітку нормативно-правову базу, яка регламентує всі аспекти роботи з дітьми-потерпілими. У цьому контексті важливо враховувати міжнародні стандарти, такі як Конвенція ООН про права дитини. Законодавство має передбачати механізми контролю за дотриманням прав дитини та відповідальність за їх порушення. Крім того,

слід упровадити систему моніторингу роботи з дітьми-потерпілими, яка включає регулярні аудити, аналіз успішності заходів та обмін досвідом між регіонами. Такий підхід дозволить своєчасно виявляти проблеми та впроваджувати корективи.

Таблиця 3.1

Рекомендації для вдосконалення роботи з дітьми-потерпілими

Напрямок	Рекомендація	Очікуваний результат
Професійна підготовка	Проведення тренінгів для правоохоронців	Підвищення якості роботи з дітьми
Інфраструктура	Облаштування спеціалізованих кімнат для допитів	Зменшення стресу у дітей
Психологічна підтримка	Створення мережі консультацій	Покращення емоційного стану дітей
Конфіденційність	Розробка стандартів захисту даних	Забезпечення приватності дітей
Юридична підтримка	Надання безоплатних консультацій	Зниження юридичних ризиків для сімей
Технічне забезпечення	Оснащення сучасною технікою	Ефективна фіксація свідчень

Ще одним ключовим елементом є співпраця між усіма зацікавленими сторонами: правоохоронними органами, соціальними службами, медичними установами та освітніми закладами. Координація зусиль допоможе забезпечити цілісний підхід до допомоги дітям, що враховує всі аспекти їхнього життя. Важливо розробити механізми оперативного реагування на випадки насильства над дітьми та забезпечити доступ до всіх необхідних послуг. Крім того, варто організувати інформаційні кампанії для підвищення обізнаності громадськості про права дітей та необхідність їхнього захисту.

На завершення, потрібно забезпечити сталість усіх впроваджених заходів. Це можна досягти шляхом постійного фінансування програм підтримки дітей-потерпілих, а також проведення регулярних навчань і оновлення методик роботи. Лише комплексний підхід дозволить створити безпечні умови для дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, та сприятиме ефективному розслідуванню кримінальних справ за їх участю.

Отже, у результаті проведеного теоретичного дослідження було досягнуто поставлених завдань та сформульовано ключові висновки.

Перш за все, було досліджено сутність поняття психологічного супроводу у контексті кримінального провадження. Психологічний супровід визначено як багатокомпонентну систему заходів, спрямованих на забезпечення емоційного, психологічного та соціального благополуччя дитини, яка є учасником кримінального провадження. Основними завданнями психологічного супроводу є мінімізація стресу, пов'язаного з участю дитини у слідчих та судових діях, запобігання ретравматизації та створення умов для її реабілітації. Психологічний супровід включає емоційну підтримку, діагностику психоемоційного стану та реабілітаційні заходи, які спрямовані на інтеграцію дитини у соціальне середовище.

По-друге, було виокремлено психологічні особливості дітей, які постраждали у кримінальних ситуаціях. Такі діти часто демонструють ознаки посттравматичного стресового розладу, що супроводжується тривожністю, депресивними станами, розладами сну та порушеннями поведінки. У віковому аспекті молодші діти схильні до регресивної поведінки, тоді як підлітки демонструють агресію або ізоляцію. Виявлено також значення рівня довіри дитини до дорослих і її здатності до соціальної адаптації. Важливо враховувати когнітивні порушення, які можуть виникати внаслідок травматичних подій, та застосовувати інтерактивні методики для відновлення психоемоційного стану дитини.

По-третє, було проаналізовано правові та етичні аспекти роботи з дітьми-потерпілими. Правові аспекти включають міжнародні стандарти, такі як Конвенція ООН про права дитини, та національні нормативно-правові акти, які регулюють особливі умови для роботи з дітьми у кримінальному провадженні. Особливу увагу приділено регламентації процедур допиту дітей, які мають проводитися у спеціально облаштованих приміщеннях за участю кваліфікованих спеціалістів. Етичні аспекти акцентують на повазі до особистості дитини, її гідності та права на конфіденційність. Залучення родини до реабілітаційних заходів, а також координація роботи

мультидисциплінарних команд є ключовими факторами успішної реабілітації дітей.

Отже, проведене теоретичне дослідження дозволило систематизувати знання щодо психологічного супроводу дітей, які постраждали у кримінальних ситуаціях. Виокремлені особливості дозволяють краще зрозуміти потреби постраждалих дітей та сприяти їхній реабілітації на основі комплексного правового, етичного та психологічного підходу. Ці висновки є основою для подальшого вдосконалення практичної роботи з дітьми-потерпілими.

Перш за все, було розглянуто основні методи роботи з дітьми-потерпілими. Робота з такими дітьми вимагає використання спеціалізованих методів, які враховують їхні вікові, психологічні та емоційні особливості. Основними методами є ігрова терапія, арт-терапія та методика казкотерапії, які спрямовані на зниження тривожності та створення безпечного середовища для дитини. Також важливим є застосування індивідуальних консультацій із психологом, які дозволяють врахувати специфіку травматичного досвіду дитини. Групова терапія з іншими дітьми-потерпілими допомагає налагоджувати соціальні зв'язки та формувати почуття підтримки. Ці методи є ключовими для забезпечення емоційного благополуччя та поступової реабілітації дитини.

По-друге, було досліджено інноваційні підходи до психологічної підтримки дітей у кримінальному провадженні. Серед таких підходів слід виокремити методику "Зелена кімната", яка забезпечує комфортне середовище для проведення слідчих дій за участю дитини. Інтерактивні методики, такі як використання віртуальної реальності, сприяють зниженню рівня стресу та покращенню комунікації з дітьми. Як показує практика, інтеграція технологій дозволяє зробити процес психологічної підтримки більш ефективним та адаптованим до потреб сучасності. Крім того, впровадження спеціалізованих програм для слідчих і психологів допомагає забезпечити якісну підготовку фахівців, що працюють із дітьми. Інноваційні

підходи стають важливим інструментом у системі захисту прав дитини в умовах кримінального провадження.

ВИСНОВКИ

У результаті виконання роботи сформульовано наступні висновки за всіма поставленими завданнями:

1. Досліджено сутність поняття психологічного супроводу у контексті кримінального провадження. У ході дослідження визначено, що психологічний супровід є багатокомпонентною системою заходів, які спрямовані на забезпечення емоційного, психологічного та соціального благополуччя дитини під час її участі у кримінальному провадженні. Цей супровід включає діагностику психоемоційного стану, емоційну підтримку та реабілітаційні заходи. Особливу увагу приділено інтеграції інноваційних методик, таких як "Зелена кімната", які дозволяють уникнути ретравматизації дитини. Важливо також забезпечити підготовку фахівців для роботи з дітьми-потерпілими, що сприятиме підвищенню ефективності процесу психологічного супроводу. Дослідження підкреслює важливість міждисциплінарного підходу та гармонійного співвідношення етичних і правових аспектів у практичній реалізації цього поняття.

2. Виокремлено психологічні особливості дітей, які постраждали у кримінальних ситуаціях. Дослідження показало, що діти, які стали жертвами злочинів, демонструють різноманітні психологічні реакції, такі як тривожність, депресія, когнітивні розлади та порушення поведінки. Молодші діти часто схильні до регресивної поведінки, тоді як підлітки можуть демонструвати агресію, ізоляцію чи ризиковану поведінку. Важливим є врахування вікових, індивідуальних та соціальних особливостей дитини для розробки ефективних програм реабілітації. Значну роль у відновленні емоційної рівноваги відіграють інтерактивні методи роботи, такі як арт-терапія. Виокремлення цих особливостей дозволяє створити чіткі стратегії для роботи з постраждалими дітьми, орієнтовані на їхній вік і психоемоційний стан.

3. Проаналізовано правові та етичні аспекти роботи з дітьми-потерпілими. Аналіз показав, що дотримання прав дитини, закріплених у Конвенції ООН про права дитини, є основою етичного підходу до роботи з дітьми. Основними принципами є забезпечення конфіденційності, поваги до особистості дитини та уникнення ретравматизації. Важливим елементом є залучення мультидисциплінарних команд, що включають психологів, соціальних працівників та юристів. Дотримання етичних стандартів дозволяє створити безпечне середовище для дитини та підвищити ефективність слідчих дій. Робота в цьому напрямку також сприяє формуванню довіри дитини до правової системи, що має вирішальне значення для отримання достовірних свідчень.

4. Розглянуто основні методи роботи з дітьми-потерпілими. Виокремлено низку методів, які довели свою ефективність у роботі з дітьми, що пережили травматичні події. Це арт-терапія, казкотерапія, ігрова терапія та індивідуальні консультації. Застосування цих методів сприяє зниженню тривожності, відновленню емоційної стабільності та соціалізації дитини. Особливо важливими є інтерактивні методи, які дозволяють дитині безпечно висловлювати свої емоції, що значно полегшує її реабілітацію. Кожен із цих методів враховує специфіку травматичного досвіду дитини та дозволяє адаптувати підтримку до її індивідуальних потреб.

5. Досліджено інноваційні підходи до психологічної підтримки дітей у кримінальному провадженні. Інноваційні методики, такі як "Зелена кімната" та інтерактивні технології, включаючи віртуальну реальність, довели свою ефективність у зниженні рівня стресу у дітей. Методика "Зелена кімната" дозволяє створити комфортне середовище для проведення слідчих дій, що допомагає уникнути дублювання допитів та зберегти достовірність свідчень. Міжнародний досвід свідчить про доцільність впровадження цих підходів у національну систему правосуддя для забезпечення прав дитини. Використання таких методик не лише допомагає дитині, але й підвищує ефективність слідчих дій завдяки зниженню емоційного напруження.

6. Визначено роль мультидисциплінарної команди у супроводі дітей у кримінальному провадженні. Мультидисциплінарні команди, які включають психологів, соціальних працівників, медиків та юристів, забезпечують комплексний підхід до підтримки дитини. Координація роботи цих фахівців дозволяє створити індивідуальні програми реабілітації, враховуючи фізичний та емоційний стан дитини. Досвід свідчить, що залучення таких команд значно підвищує ефективність роботи з дітьми-потерпілими та сприяє захисту їхніх прав. Робота в мультидисциплінарному форматі дозволяє уникнути дублювання функцій та забезпечує швидку адаптацію дитини до нових умов.

7. Оцінено ефективність застосування методик на прикладі конкретних ситуацій. Дослідження показало, що впровадження методик «Неіснуюча тварина», методики самооцінки особистості Дембо-Рубінштейна, методики «Інтерв'ю за методом наративної терапії», методики SCARED-C та "Зеленої кімнати" значно покращує емоційний стан дітей, які стали жертвами злочинів. Практичні приклади підтверджують, що ці підходи сприяють зниженню рівня тривожності, уникненню ретравматизації та відновленню емоційної стабільності дитини. Ефективність методик залежить від кваліфікації фахівців та створення безпечного середовища. Крім того, такі підходи допомагають дитині відновити довіру до дорослих, що є важливим аспектом реабілітації.

8. Сформовано рекомендації для вдосконалення роботи з дітьми-потерпілими. Рекомендації включають розширення практики використання методики "Зелена кімната", впровадження навчальних програм для підготовки фахівців та створення мультидисциплінарних команд. Також доцільним є інтеграція інноваційних технологій, які сприяють зниженню рівня стресу та підвищують ефективність правосуддя. Впровадження цих рекомендацій сприятиме створенню системи, дружньої до дитини, та забезпеченню її прав у кримінальному провадженні. Реалізація

запропонованих заходів дозволить суттєво підвищити ефективність психологічної підтримки дітей та покращити правозастосовну практику.

Таким чином, виконані завдання дозволили систематизувати знання, оцінити ефективність сучасних методик та сформулювати практичні рекомендації для вдосконалення системи психологічної підтримки дітей у кримінальному провадженні.

У процесі опису вибірки було охарактеризовано склад досліджуваної групи, що включала двадцять дітей віком від дев'яти до чотирнадцяти років, які стали учасниками кримінального провадження в статусі потерпілих. Розподіл за віком, статтю та іншими ознаками дав змогу забезпечити репрезентативність аналізу та охопити різні аспекти психологічного стану дітей у межах провадження. Особливу увагу приділено критеріям добору та обґрунтуванню релевантності вибраних методик для виявлення рівня тривожності, самооцінки, емоційної регуляції та комунікативних характеристик. Кожна з методик забезпечила окремий вимір дослідження, що в сукупності дозволило сформувати цілісне уявлення про внутрішній стан дітей. У межах підпункту було надано змістовні характеристики застосованих процедур, що забезпечує методологічну обґрунтованість подальших результатів. Представлені методики відображають як вербальні, так і невербальні канали дослідження, що відповідає віковим особливостям вибірки. Це створює надійну базу для глибшого аналізу отриманих емпіричних результатів.

Застосування проєктивного малюнку неіснуючої тварини та шкали самооцінки Дембо–Рубінштейна дало змогу виявити індивідуальні особливості ставлення дітей до себе, емоційного фону та внутрішніх конфліктів. Виявлено значну варіативність образів, що може свідчити про різні механізми психологічного захисту та рівень адаптації до стресових умов. Дані про самооцінку дозволили простежити нерівномірність оцінювання дітьми себе за різними шкалами, що потребує інтерпретації в контексті пережитої події. Спостерігалася тенденція до заниження або

амбівалентної оцінки особистісних рис, що є типовим для дітей, які пережили психотравмувальну ситуацію. Отримані результати засвідчують, що навіть у межах одного вікового діапазону можливі суттєві відмінності у рівні самоусвідомлення та способах емоційного реагування. Комбінування кількісних і якісних методів дало змогу деталізувати особливості психоемоційного стану кожного учасника. Це забезпечило цілісність аналізу та стало основою для формування рекомендацій.

Опрацювання результатів нарративного інтерв'ю та шкали SCARED-C дозволило виявити приховані ознаки емоційного дистресу, рівень ситуативної та генералізованої тривожності, а також ставлення дитини до власного досвіду. В інтерв'ю діти часто використовували метафори або узагальнення для опису свого стану, що свідчить про складність вербалізації травматичних подій. При цьому фахівець мав змогу оцінити не лише зміст повідомлень, а й структуру оповіді та характер емоційної регуляції. Результати опитувальника SCARED-C вказали на підвищені показники тривожності у більшості учасників, з особливо високими значеннями за шкалами соціальної тривожності та страху перед шкодою. Співставлення якісних та кількісних даних дозволило отримати багатовимірну картину психоемоційного стану дітей. Такий підхід дає змогу не лише фіксувати рівень тривоги, а й розуміти глибинні причини та контексти, в яких вона проявляється. Це має важливе значення для формування ефективних заходів психологічного супроводу в межах правового процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко С. М. Допит неповнолітніх осіб, які стали жертвами статевих злочинів: нормативно-правовий аспект. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. № 1. С. 279–288.
2. Алгоритми діяльності працівників психологічної служби : Т. 1 / авт. кол. за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 138 с.
3. Бахчев К. В., Кононець В. П., Павлова Н. В., Плетенець В. В., Рогальська В. В., Гаркуша А. Г., Зімбаровська М. В. Алгоритм дій працівників Національної поліції з суб'єктами, які здійснюють заходи щодо захисту дітей, постраждалих від насильства: метод. рек. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ. 2020. 136 с.
4. Белан С. В., Луценко Т. О. Особливості залучення спеціаліста-психолога у кримінальному процесі. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. № 7. С. 28–36.
5. Бочкор Н. П., Цільмак О. М., Швед О. В., Шевченко Л. О., & Яковенко С. І. «Зелені кімнати»: психологічні особливості організації роботи з дітьми. Київ: Україна. 2012. 112 с.
6. Волинець Л. С., Гурковська Л. П., Савчук І. В. Надання допомоги дітям-жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик: посібник. Київ: К.І.С. 2011. 132 с.
7. Гарькавець С. О. Психологічні основи віктимології. Навчально-методичний посібник. Київ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. 170 с.
8. Герасименко О. А., Савкіна Т. В. Судово-психологічна експертиза стосовно неповнолітніх за кримінальними справами. *Право і безпека*. 2017. № 4 (67). С. 76–82.

9. Герман Дж. Психологічна травма та шлях до видужання / Дж.Герман; пер. з англ. О. Лизак, О. Наконечної, О. Шлапак. Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. 416 с

10. Гловюк І.В. Використання методики «Зелена кімната» при збиранні та оцінці фактичних даних: судова практика. *Інформаційний бюлетень з проблем діяльності підрозділів Національної поліції* / гол. ред. О. М. Балинська. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 5-12.

11. Канцір В.С., Петрик В.В. Особливості допиту неповнолітніх осіб, які постраждали від сексуального насильства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 43. С. 152-154.

12. Конституція України. Закон № 254-К/96-ВР від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (доступно 21.12.24)

13. Копан О.В. Міжнародний досвід захисту прав дітей – жертв злочину під час проведення окремих слідчих дій. *Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення», 19 червня 2020 року*. С. 128-133.

14. Кошинець В., Рівчаченко О. Особливості професійно-психологічної підготовки слідчих Національної поліції України до допиту дітей – жертв насильства. *Юридична психологія*. 2020. № 2(27). С. 95-102.

15. Кримінальний кодекс України. Закон № 2341-III від 5 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 21.12.24)

16. Кримінально-процесуальний кодекс України. Закон № 4651-VI від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> (дата звернення 21.12.24)

17. Кубарева О.В. Питання забезпечення прав дитини, яка стала свідком чи жертвою злочину, під час проведення допиту. *Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення»*, 19 червня 2020 року. С. 133-137.

18. Максименко С. Д.Генеза здійснення особистості: у 2 т. Київ: Либідь. 2020

19. Методичні рекомендації щодо опитування дітей у межах розслідування: Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Г. Попов, І. Урумова, Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.: К.І.С., 2021. 89 с.

20. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Д. Пурас, О. Калашник, О. Кочемировська; Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.: ФОП Ки, 2015. 114 с.

21. Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. Київ, 2021. 48 с.

22. Мілорадова Н.Е., Пашко Н.О. Особливості проведення допиту неповнолітніх, які постраждали від насильства. *Право і безпека*. 2020. № 2(77). С. 19-26.

23. Мозгова В. Тактико-психологічні особливості допиту неповнолітніх, які постраждали від сексуального насильства. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. №4. С.104.

24. Мушкевич М. І. Психотерапія: навчально-методичні рекомендації. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 88 с.

25. Мушкевич М.І. Поняття супроводу у сучасній психологічній науці. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/1338/3/pon_suprov.pdf (дата звернення 19.12.2024)

26. Надання допомоги дітям-жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик / Авт.: Волинець Л. С., Гурковська Л. П., Савчук І. В. К.: ТОВ "К.І.С.", 2011. 132 с.

27. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія особистості та спілкування. К.: Академія, 2021. 644 с.

28. Павлова Н.В. Роль спеціаліста у проведенні допиту малолітньої особи, постраждалої від насильства. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 2(34). С. 7-16.

29. Павлова Н. В. Використання демонстраційних засобів (анатомічних ляльок) під час допиту малолітньої особи. *Науковий вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ*. 2020. №1. С.215–220.

30. Павлова Н. В. Роль спеціаліста у технічному забезпеченні проведення слідчих (розшукових) дій. *Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання: матеріали міжнар. наук. практ. конф. (Одеса, 22 листоп. 2019 р.)*. Одеса: ОДУВС. 2019. С. 64–65.

31. Парасюк М.В. Психологічні особливості допиту дітей¹ -жертв, які були викрадені та депортовані до Росії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 602-605.

32. Пашко Н.О. Особливості психологічної готовності слідчих до проведення допиту неповнолітніх, які зазнали насильства. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків, 2020. С. 318-321.

33. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

34. Порядок реалізації пілотного проекту із залучення психологів до кримінальних проваджень, у яких беруть участь малолітні та неповнолітні особи. Наказ № 493/5/67/32 від 07.02.2023. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text> (дата звернення 19.12.2024)

35. Похілько Д.С. Психологічні наслідки порушення прав дитини в умовах військової агресії. *Захист прав дитини в умовах військової агресії : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23 червня 2022 р.)*. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 215-218.

36. Права потерпілих від насильницьких злочинів в Україні: міжнародні стандарти та національні практики / Орлеан А., Павлюковець Т., крапивін Є., Лютюк Д., Човган в.; за ред. в. Човгана. Київ: «Видавничий дім «Артек», 2020. 206 с.

37. Прудка Л.М. Психологічні особливості допиту дітей, які постраждали від воєнних дій. *Захист прав дитини в умовах військової агресії : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23 червня 2022 р.)*. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 218-221.

38. Пурас, Д., Калашник, О., Кочемировська, О., & Цюман Щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: метод. рек. Київ. 2015. 114 с.

39. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник. К. : Агентство "Україна". 2015. 176 с.

40. Цюман Т.П. Становище дітей, які потерпіли від злочину: досвід України. Інформаційні матеріали. За заг. ред. І. Д. Звереві. К.: 2010. 20 с.

41. Чепелева Н. В. Психологічна допомога дитині в ситуації травми. Київ, 2019. 229 с.

42. Шингарьов, Д. О. Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення допиту на стадії досудового розслідування. (Дис. канд. юрид. наук). Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, Харків. 2017. 223 с.

43. Шорнікова С.О. Правосуддя, дружнє до дитини: шляхи вдосконалення підтримки вразливих осіб у судовій системі України.

Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. № 85. С. 356-363.

44. Юрків Я.І. Мультидисциплінарна команда як форма соціально-педагогічної роботи з розумово відсталими дітьми та їхніми сім'ями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2011. № 21. С. 218-222.

45. Яремчук В. О. Роль спеціаліста у проведенні допиту. *Проблеми законності*. 2016. № 135, С.204–211.

46. Figley C. R. *Compassion Fatigue: Coping with Secondary Traumatic Stress*. 1995

47. *Disorder in Those Who Treat the Traumatized*. New York: Brunner/Mazel.

48. Herman J. L. *Trauma and Recovery*. New York: Basic Books. 1992

49. Cabrera N. J. *Violence by and Against Children in Canada. Violence in Canada: Sociopolitical Perspectives /J. Ross (Ed.)*. New York: Routledge. Ch. 5. 2015. 27 p.

50. Feld B. *Kids, Cops, and Confessions: Inside the Interrogation Room*. New York; London: NYU Press. 2012. 351 p.

51. Gordon N. J., & Fleisher W. L. *The Integrated Interrogation Technique. Effective Interviewing and Interrogation Techniques (Fourth Edition)*. Elsevier: Academic Press. Ch. 21. 2019. P. 271–293.

52. Kaslow N. J. Response to Article About Psychologists' Participation in CIA Interrogation. URL: www.apa.org/news/press/response/cia-interrogation.

53. Pais M. S. *Violence Against Children. From a Hidden Phenomenon to a Global Concern. Violence Against Children. Making Human Rights Real / G. Lenzer (Ed.)*. New York: Routledge. Ch. 1. 2017. 21 p.

54. United Nations. *Risk factors influencing violence against children. Toward a World Free from Violence: Global Survey on Violence Against Children*, UN, New York. 2016. P. 11–27.

55. Wilson G. Kids, Cops, and Confessions: Inside the Interrogation Room. *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews*. 2015. Vol. 44 (2), p. 195–196.
56. Lamb M. E., Hershkowitz I., Orbach Y., & Esplin, P. W. *Tell Me What Happened: Structured Investigative Interviews of Child Victims and Witnesses* (2nd ed.). Chichester: Wiley-Blackwell. 2018
57. Home Office. *Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings: Guidance on Interviewing Victims and Witnesses, and Guidance on Using Special Measures*. London: HM Government. 2022
58. Council of the Baltic Sea States (CBSS). *The Barnahus Quality Standards: Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence*. Stockholm: CBSS Secretariat. 2017
59. UNICEF. *Child-Friendly Justice: The Barnahus Model*. Geneva: UNICEF Regional Office for Europe and Central Asia. 2019
60. UNICEF Ukraine. *Дружні до дитини кімнати інтерв'ювання: новий стандарт роботи з дітьми-свідками та потерпілими*. Київ: ЮНІСЕФ Україна. 2021

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати роботи з дітьми (методика «Неіснуюча тварина»)

Рис. А.1 Неіснуюча тварина дівчинки 10 років

Рис. А.2. Неіснуюча тварина хлопчика 13 років

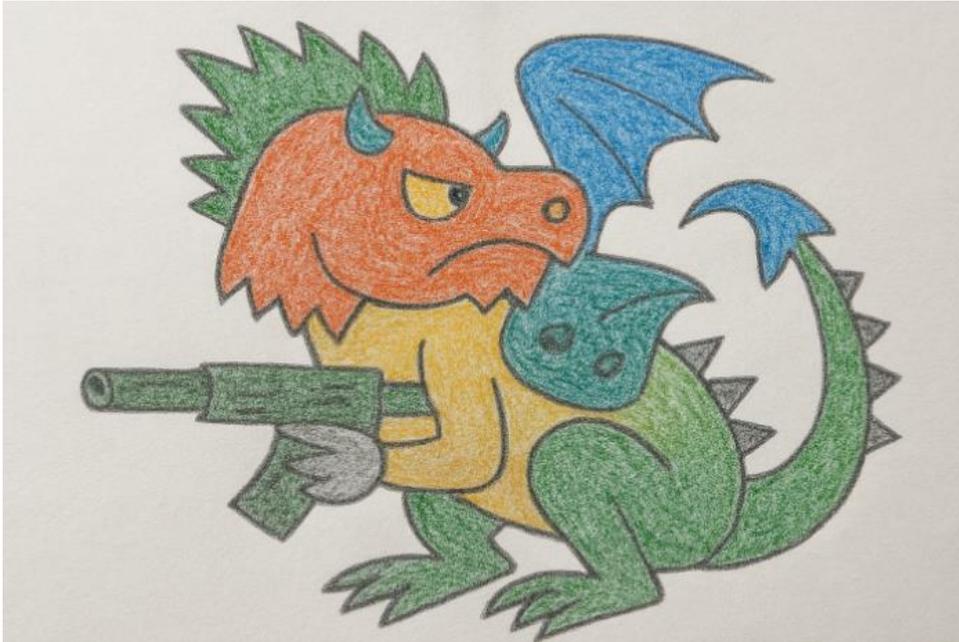

Рис. А.2. Неіснуюча тварина хлопчика 12 років

**Індивідуальні оцінки рівня самооцінки дітей
за методикою Дембо–Рубінштейн**

Методика Дембо-Рубінштейна

1. Як ти оцінюєш рівень свого здоров'я? *

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

2. Як ти оцінюєш свій розум, здібності? *

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

3. Як ти оцінюєш свій характер? *

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Рис. Б.1 Гугл-форма для проведення опитування

4. Як ти оцінюєш свій авторитет у однолітків? *

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐									

5. Як ти оцінюєш свої вміння працювати руками? *

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐									

6. Як ти оцінюєш свою зовнішність? *

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐									

7. Як ти оцінюєш свою впевненість у собі? *

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐									

Рис. Б.1 Гугл-форма для проведення опитування (продовження)

**Результати оцінки психологічного стану дітей за методикою
нарративного інтерв'ю**

Методика нарративного інтерв'ю

1. Розкажи, будь ласка, про день, який запам'ятався тобі найбільше

Ваша відповідь _____

2. Що відчуваєш, коли згадуєш ситуацію, через яку ти опинився/опинилася тут?

Ваша відповідь _____

3. Якщо б ти міг/могла щось змінити у цій ситуації, що б ти зробив/зробила?

Ваша відповідь _____

4. Яка людина тебе найбільше підтримує?

Ваша відповідь _____

Рис. В.1 Гугл-форма для проведення інтерв'ю

5. Про що ти мрієш або чого найбільше хочеш зараз?

Ваша відповідь _____

6. Які думки найчастіше приходять у тебе перед сном?

Ваша відповідь _____

7. Яке місце здається тобі безпечним?

Ваша відповідь _____

8. Що допомагає тобі почуватись краще?

Ваша відповідь _____

Рис. В.1 Гугл-форма для проведення інтерв'ю (продовження)

Приклад відповіді одного з респондентів (дівчинка 12 років):

1. Розкажи, будь ласка, про день, який запам'ятався тобі найбільше.

Це був день мого народження. Мама зробила мені сюрприз, прикрасила кімнату, запросила моїх подругок. Ми разом робили піцу, слухали музику, сміялися. Я почувалася щасливою, бо всі були поруч. Я дуже люблю цей день, бо тоді нічого не боліло і я почувалася у безпеці.

2. Що відчуваєш, коли згадуєш ситуацію, через яку ти опинилася тут?

Мені страшно і сумно. Іноді я плачу, коли згадую. Я не розуміла, чому так сталося і чому саме зі мною. Мені було соромно розповісти комусь, але потім я наважилась. Тепер мені трохи легше, бо я вже не одна.

3. Якщо б ти могла щось змінити у цій ситуації, що б ти зробила?

Я б зробила так, щоб цього взагалі не трапилось. Щоб я не залишалася з ним наодинці. Я б хотіла, щоб мама тоді була поруч і захистила мене. Я б хотіла, щоб він не з'являвся в моєму житті ніколи.

4. Яка людина тебе найбільше підтримує?

Моя мама.

5. Про що ти мрієш або чого найбільше хочеш зараз?

Щоб мене більше ніхто не лякав.

6. Які думки найчастіше приходять у тебе перед сном?

Я часто думаю про те, що було. Іноколи мені страшно засинати. Але буває, що згадую, як ми з мамою разом дивились мультики, і це трохи заспокоює. Я хочу, щоб знову було спокійно.

7. Яке місце здається тобі безпечним?

Моя кімната вдома.

8. Що допомагає тобі почуватись краще?

Коли я поруч із мамою. Коли вона мене обіймає і каже, що все буде добре. Ще я люблю малювати або слухати музику – це допомагає мені трохи заспокоїтись.

Опитування за шкалою SCARED-C

Scared-C

1. Коли я чогось лякаюся, мені важко дихати *

Дуже/часто

Трохи/іноді

Ні/Ледь-ледь

2. У мене з'являються головні болі у школі *

Дуже/часто

Трохи/іноді

Ні/Ледь-ледь

3. Мені не подобається бути з людьми, яких я добре не *
знаю

Дуже/часто

Трохи/іноді

Рис. Г.1 Гугл-форма для опитування дітей за методикою SCARED-C (41 питання)

Програма впровадження рекомендацій

- **Назва програми:** “Захист дітей-потерпілих у кримінальному провадженні”
- **Мета:** Забезпечення ефективного механізму роботи з дітьми-потерпілими через впровадження рекомендацій, спрямованих на покращення їхнього захисту та підтримки.
- **Етапи реалізації:**
  1. **Підготовчий етап** (1-3 місяці):
    - Проведення аналізу поточного стану роботи з дітьми-потерпілими.
    - Формування робочої групи з представників зацікавлених сторін.
    - Розробка нормативно-правової бази для впровадження рекомендацій.
  2. **Етап впровадження** (4-18 місяців):
    - Організація тренінгів для правоохоронців, психологів і соціальних працівників.
    - Облаштування спеціалізованих кімнат для роботи з дітьми.
    - Впровадження стандартів конфіденційності та захисту персональних даних.
    - Запуск мережі психологічної допомоги.
  3. **Моніторинг та оцінка** (18-24 місяці):
    - Проведення регулярних аудитів впроваджених заходів.
    - Оцінка ефективності програми через опитування дітей-потерпілих та їхніх сімей.
    - Розробка рекомендацій для подальшого вдосконалення.
- **Очікувані результати:**
  - Підвищення рівня довіри дітей та їхніх сімей до правоохоронних органів.
  - Зниження рівня повторної травматизації дітей.
  - Створення безпечного та підтримуючого середовища для дітей-потерпілих.

– **Бюджет:**

- Тренінги: \$50,000
- Облаштування кімнат: \$100,000
- Консультації та підтримка: \$70,000
- Адміністративні витрати: \$30,000

– **Фінансування:**

- Державний бюджет
- Гранти міжнародних організацій
- Благодійні внески

– **Координація:**

- Офіс Генерального прокурора
- Міністерство внутрішніх справ
- Міністерство соціальної політики
- Органи місцевого самоврядування